

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso teisės katedra**

Neringos Ruibytės,
V kurso, baudžiamosios justicijos atšakos studentės

Magistrinis darbas

Liudijimo ypatumai baudžiamajame procese
Peculiarities of Testimony in Criminal Procedure

Vadovas: Doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė
Recenzentas: Doc. dr. Remigijus Merkevičius

Vilnius 2009

TURINYS

IŽANGA	2
1. LIUDIJIMO SAMPRATA.....	4
2. LIUDIJIMO IMUNITETAI BAUDŽIAMAJAME PROCESSE	7
2.1. Savęs nekaltinimo privilegija.....	9
2.2. Šeimos narių imuniteto privilegija.....	14
2.3. Su valstybės ar tarnybos paslaptimi dirbančių subjektų imunitetai	18
2.4. Gynėjų ar proceso atstovų imunitetai	22
2.5. Dvasininkų imunitetai	25
2.6. Viešosios informacijos rengėjų, platintojų, jų savininkų bei žurnalistų imunitetai	28
3. ATSKIRŲ KATEGORIJŲ LIUDYTOJŲ APKLAUSŲ YPATUMAI.....	32
3.1 Nepilnamečio liudytojo apklausos ypatumai	32
3.2 Prezidento apklausos ypatumai.....	38
3.3 Liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausos ypatumai	40
IŠVADOS	51
LITERATŪROS SĄRAŠAS	54
SANTRAUKA.....	58
Peculiarities of Testimony in Criminal Procedure SUMMARY	59

IŽANGA

Baudžiamajame procese, siekiant įgyventi jo tikslus, t.y. greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką, tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, tinkamai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, vienas iš dažniausių ir svarbiausių veiksnių ikiteisminio tyrimo ir įrodymų nagrinėjimo teisme metu yra liudytojo apklausa. Tačiau, įgyvendinant prieš tai minėtus baudžiamojo proceso tikslus, jokių būdu negalima pamiršti dar vieno – žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, visuomenės ir valstybės interesų gynimo. Iš šito reikalavimo kyla būtinybė nustatyti kitoki nei paprastai taikomą bendrąjį liudytojų apklausos reglamentavimą tam tikrų kategorijų asmenims – tokiems, kurie atskleisdami informaciją, gautą, pavyzdžiui, dėl santykių su įtariamoju, kaltinamoju, dėl profesijos ar procesinio statuso, pažeistų žmogaus, visuomenės ar valstybės interesus; nepilnamečiams ar mažamečiams asmenims, kurie nėra pakankamai psichologiškai ir socialiai subrendę ir apklausiant kaip liudytojus bendra tvarka jiems gali būti padaroma žala; asmenims, kurių gyvybei, sveikatai, turtui, taip pat šių asmenų šeimos narių bei artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, turtui grėstų realus pavojus, jeigu jie duotų parodymus. Būtent dėl šių priežasčių baudžiamojo proceso teisės normos numato tam tikrus liudijimo instituto ypatumus, t.y. specialias tam tikrų asmenų apklausos taisykles bei draudimus versti duoti parodymus apie tam tikrą informaciją.

Taigi šio darbo tikslas yra išanalizuoti liudijimo ypatumų, numatytų naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK), įsigaliojusiam nuo 2003 m. gegužės 1 d., esmę teoriniu bei praktiniu lygmenimis. Tyrimo objektas yra Lietuvos teisinėje sistemoje susiformavusi liudijimo samprata bei tam tikrų grupių asmenų liudijimo ypatumai, tačiau palyginimui pateikiama ir įvairių užsienio valstybių liudijimo instituto aspektų. Darbe keliami tokie uždaviniai:

- ✓ atskleisti liudijimo sampratą;
- ✓ apibūdinti liudijimo imunitetus, taikomus įtariamajam (kaltinamajam), įtariamojo (kaltinamojo) šeimos nariams ir artimiesiems giminaičiams, su valstybės paslaptimi dirbantiems subjektams, dvasininkams, įtariamojo (kaltinamojo) gynėjams, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovams, viešosios informacijos rengėjams, platintojams, jų savininkams bei žurnalistams;
- ✓ apibūdinti Lietuvos Respublikos Prezidento liudijimo ypatumus;
- ✓ apibūdinti nepilnamečių asmenų liudijimo ypatumus;

- ✓ apibūdinti asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, liudijimo ypatumus.

Nagrinėjamoji tema buvo, yra ir bus aktuali, kadangi vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių tiriant nusikalstamas veikas yra liudytojo parodymai. Taikant baudžiamąjį proceso teisės normas, reglamentuojančias liudijimo ypatumus, praktikoje nuolat susiduriama su tam tikrais neaiškumais, problemomis, todėl teisinį reglamentavimą šioje srityje būtina tobulinti.

Darbe naudojami sisteminis - analizuojant liudijimo ypatumus sistemiškai aiškinamos visos BPK teisės normos bei kitų Lietuvos teisės aktų normos, istorinis - atsižvelgiama į iki naujojo BPK įsigaliojimo buvusias liudijimo imuniteto sampratas, kiti svarbiausi teisės ir socialinių mokslų metodai (lyginamasis, loginis), kurie užtikrina išsamesnę analizę, bei sudaro sąlygas atsižvelgti į kitose šalyse (Anglijoje, Vokietijoje, Italijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose) vyraujančias liudijimo instituto sampratas.

Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiamasi darbe, yra G.Godos, R.Jurkos, E.Šapalaitės darbai, užsienio autorių darbai, pavyzdžiui, J. Pradel, Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika bei, žinoma, BPK, ir kiti svarbūs Lietuvos teisės aktai.

Kalbant apie temos originalumą, pastebėtina, kad atskirais liudijimo instituto klausimais, tokiais kaip tam tikrų kategorijų asmenų imunitetai, liudytojo samprata ir pan., yra rašyta tikrai nemažai ir ne vieno autoriaus, tačiau dar nebuvo viename darbe sistemiškai išnagrinėti visi liudijimo ypatumai baudžiamajame procese. Todėl atrodo įdomu ir naudinga tai susisteminti ir paanalizuoti.

1. LIUDIJIMO SAMPRATA

Liudijimo, kaip universalios teisės instituto samprata ir reglamentacija yra išimtinai vidaus teisės klausimas, nes kiekvienoje valstybėje yra susiklosčiusios tam tikros teisės tradicijos, teismų praktika, todėl kiekvienos valstybės baudžiamojo proceso teisė, kaip nacionalinės teisės šaka, savarankiškai apibrėžia liudytojo sąvoką bei jo statusą. Kita vertus, teigti, kad tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje neformuluojama tam tikra liudytojo samprata, negalima. Pavyzdžiui, 1995 m. lapkričio 23 d. ES Tarybos rezoliucijoje dėl liudytojų apsaugos kovoje su tarptautiniu organizuotu nusikalstamumu pateikiama liudytojo sąvoka – tai asmuo, kuris, nepaisant jo teisinės padėties, turi, kompetetingos institucijos nuomone, duomenų arba informacijos, svarbios baudžiamajam procesui, ir ją atskleidus tokiam asmeniui kiltų grėsmė.¹ Kitas pavyzdys – 1997 m. rugsėjo 10 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (97) 13 dėl liudytojų bauginimo ir gynybos teisių, kurioje sąvoka liudytojas reiškia „bet kokį asmenį, neatsižvelgiant į jo/jos statusą pagal nacionalinius baudžiamojo proceso įstatymus, kuris žino baudžiamajam procesui svarbią informaciją.“² Tačiau liudytojo sąvoka paprastai pateikiama rekomendacinio, neprivalomo pobūdžio tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose ir tik tam, kad susitariančios valstybės geriau suprastų teisės akto taikymo sritį. Taigi, darytina išvada, kad tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė nepateikia konkrečios liudytojo sąvokos, palikdama šį klausimą spręsti nacionalinei teisei.

Liudytojo sąvoka Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau - BPK) tiesiogiai taip pat nepateikiama – formuluojamas tik juridinis liudytojo šaukimo pagrindas. BPK 78 straipsnyje numatyta, kad „kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių“³.

Įvairiuose šaltiniuose galima rasti skirtingų liudytojos sąvokos apibrėžimų. Pavyzdžiui, liudytojas – tai asmuo, kuris matė ar kitaip suvokė su tiriamu įvykiu susijusius faktus, įvykius, reiškinius ir gali tai patvirtinti duodamas parodymus ikiteisminio tyrimo

¹ JURKA, R. Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 51 (43), p. 101.

² JURKA, R., MELNIČENKO, S., RANDAKEVIČIENĖ, I. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006, p. 133.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

pareigūnams, prokurorui ar teismui.⁴ Lietuviškoji Tarybinė enciklopedija pateikia tokią liudytojo sampratą: „liudytojas – asmuo, parengtinio tyrimo organų ar teismo šaukiamas papasakoti apie jam žinomas aplinkybes, turinčias reikšmės baudžiamajai arba civilinei bylai. Liudytoju gali būti kiekvienas, išskyrus kaltinamojo gynėją baudžiamosiose bylose ir šalių atstovus civilinėse bylose (jie negali duoti parodymų apie aplinkybes, kurias eidami tose bylose atstovo ar gynėjo pareigas), taip pat asmenys, kurie dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti turinčių reikšmės bylai faktų ir duoti apie juos teisingų parodymų.“⁵ Iš esmės visi pateikti apibrėžimai atspindi tuos pačius liudytojo požymius: asmuo žino tam tikrą informaciją, kuri yra svarbi siekiant išsiaiškinti tam tikros nusikalstamos veikos aplinkybes (informacija apie nusikalstamos veikos įvykio vietą, laiką, padarymo būdą, nusikalstamą veiką padariusius asmenis, padarytą žalą ir pan.), bei asmuo geba duoti parodymus apie jam žinomas aplinkybes ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui ar teismui.

Baudžiamojo proceso teisės teorijoje išskiriami tokie liudytojų požymiai: teisnumas, veiksnumas ir privalomumas.⁶ Teisnumas reiškia protinį gebėjimą duoti parodymus. Bendra taisyklė yra tokia, kad kiekvienas maštantis žmogus, išskyrus vaikus ir psichikos ligonius, gali duoti parodymus. Pagal Italijos BPK 196 straipsnį, „kiekvienas asmuo turi teisnumą duoti parodymus“, o šio straipsnio antra dalis patikslina, kad, „prireikus patikrinti asmens protinius ar fizinius gebėjimus liudyti, teisėjas gali paskirti reikalingus patikrinimus“.⁷ Anglijos Criminal Justice Act 1991 52 straipsnis nustato, kad liudyti gali kiekvienas vaikas, gebantis protingai bendrauti, nepriklausomai nuo jo amžiaus.⁸ Lietuvoje šie klausimai reglamentuojami beveik taip pat - BPK nenumato amžiaus ribos, nuo kurios asmuo gali būti liudytoju. Prireikus tiek mažamečiai vaikai, tiek pensijinio amžiaus žmonės gali būti kviečiami liudyti, jeigu jie suvokia bylai reikšmės turinčias aplinkybes bei gali duoti apie jas teisingus parodymus. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad nepilnamečiai asmenys dažniausiai nėra socialiai ir psichologiškai subrendę, ne visada sugeba adekvačiai suvokti ir atpasakoti įvykio aplinkybes ir detales, jų apklausa turi tam tikrų ypatumų, pavyzdžiui, teisme apklausiant jaunesnį kaip aštuoniolikos metų liudytoją, šaukiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos

⁴ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P., Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius. 2005, p. 96.

⁵ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1981, p. 70.

⁶ ŠAPALAITĖ, E.. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 3 (93), p. 84.

⁷ PRADEL, J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, p. 418.

⁸ Criminal Justice Act 1991. Prieiga per internetą:

http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1991/ukpga_19910053_en_5#pt3-pb1-11g52 [žiūrėta 2009-03-19].

institucijos atstovas arba psichologas (BPK 280 str. 1 d.) ir t.t. Pagal BPK 79 straipsnį, liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus. Fiziniais trūkumais laikomi regėjimo, klausos ar kitų jutimo organų nuolatinė ar laikina negalia, dėl kurios asmuo negali matyti, girdėti ar kitaip suvokti bylai reikšmingų aplinkybių. Jei asmuo turi tam tikrų fizinių trūkumų, negalima teigti, kad jis negali būti liudytoju – viskas priklauso nuo to, kokią informaciją siekiama gauti iš to asmens, pavyzdžiui, neregys gali papasakoti apie tai, ką girdėjo ir pan. Psichiniai trūkumai – tam tikras psichikos sutrikimas, dėl kurio asmens sugebėjimas duoti teisingus parodymus yra ribotas. Anglijos Criminal Evidence Act 1999 numato, jog, jei asmuo turi fizinių ar psichinių trūkumų, t.y. psichikos sutrikimą numatytą Mental Health Act 1983, kitoki protinio išsivystymo, socialinių funkcijų arba fizinių sutrikimą, teismas nusprendžia, ar toks trūkumas turės įtakos liudijimui.⁹ Lietuvos teisės aktuose konkrečiai tokios taisyklės nėra, tačiau BPK 20 straipsnis numato, jog, kurie įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys laikytini įrodymais, sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Taigi galima teigti, jog Lietuvos baudžiamajame procese, taip pat kaip ir Anglijoje, teismas sprendžia šį klausimą. Lietuvos teisės aktuose konkrečiai tokios taisyklės nėra, tačiau BPK 20 straipsnis numato, kad teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla, sprendžia kurie įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys laikytini įrodymais. Taigi galima teigti, jog Lietuvos baudžiamajame procese, taip pat kaip ir Anglijoje, teismas sprendžia šį klausimą.

Antrasis požymis, apibūdinantis liudytoją, yra veiksnumas. Tai teisinė savybė, leidžianti asmeniui duoti parodymus vienos iš šalių reikalavimu.

Privalomumas – asmens pareiga duoti parodymus šalies reikalavimu. Iš esmės kiekvienas asmuo, gebantis duoti parodymus, gali juos duoti, tačiau galintis liudyti asmuo ne visada privalo duoti parodymus. Tai reiškia, kad teisės aktuose yra numatyti tam tikri atvejai ir tam tikros aplinkybės, kai asmuo neprivalo duoti parodymų.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, liudytoją galima apibrėžti kaip asmenį, kuris žino informaciją, reikšmingą nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, ir gali tą informaciją suteikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui.

⁹ UGLOW, Steve. Evidence: text and materials. London, 2006, p. 357.

2. LIUDIJIMO IMUNITETAU BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Žodis „*imunitetas*“ lotyniškai „*immunitas*“ (*immunitatis*) reiškia – laisvumas nuo prievolių. Tarptautinių žodžių žodyne pateiktos trys, šio žodžio reikšmės. Lietuvos baudžiamojo proceso kontekste aktuali antroji sąvokos reikšmė – „kai kurių bendrųjų įstatymų netaikymas ypatingą padėtį valstybėje užimantiems asmenims ...“.¹⁰ BPK 83 straipsnyje numatyta bendroji taisyklė, kad kiekvienas asmuo šaukiamas kaip liudytojas privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą bei duoti teisingus parodymus apie tai, kas šiam asmeniui žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Neįvykdžius šios pareigos, asmeniui gali būti taikomos tam tikros procesinės prievartos priemonės, numatytos BPK 163 straipsnyje (pavyzdžiui, asmuo gali būti nubaustas iki trisdešimties minimalių gyvenimo lygių bauda ar areštu iki vieno mėnesio) arba gali kilti baudžiamoji atsakomybė pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau - BK) už melagingų parodymų davimą. Tačiau yra grupė asmenų, numatytų BPK, kuriems šios bendrosios taisyklės netaikomos. Taigi liudijimo imunitetą galima apibrėžti kaip įstatymuose numatytus atvejus, kai tam tikri asmenys yra atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus baudžiamojoje byloje.¹¹ Kai kurių autorių nuomone, terminas „liudytojų imunitetas“ gali būti suprantamas kaip visuma normų, kuriose yra įtvirtinta asmens teisė atsisakyti duoti liudytojo parodymus arba draudimas apklausti tam tikrus asmenis kaip liudytojus.¹² Vertinant Lietuvos baudžiamojo proceso teisės normas, galima teigti, kad tiksliausia liudytojo imuniteto sąvoka būtų pastaroji – tai normos, kuriose numatyta asmens teisė atsisakyti duoti parodymus arba draudimas apklausti tam tikrus, ypatingomis sąlygomis įgijusius reikšmingą informaciją, asmenis.

Lietuvos baudžiamajame procese išskiriami dvejopi liudijimo imuniteto atsiradimo pagrindai:

- 1) dėl santykių su įtariamuoju (kaltinamuoju):
 - teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save;
 - teisė atsisakyti duoti parodymus savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius;
- 2) dėl profesijos arba procesinio statuso:

¹⁰ VAITKEVIČIŪTĖ, V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2001.

¹¹ *Cit.op.* 4, p. 195.

¹² JURKA, R. Dvasininkų imunitetas baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3 (45), p. 57.

- teisėjo teisė neduoti parodymų dėl informacijos, kuri sudaro teismo pasitarimų kambario paslaptį;
- įtariamojo, kaltinamojo išteisintojo ar nuteistojo gynėjo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovų teisė neduoti parodymų dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo eidami gynėjo ar atstovo pareigas;
- dvasininkų teisė neduoti parodymų dėl tos informacijos, kuri jiems buvo patikėta per išpažintį;
- viešosios informacijos rengėjų, platintojų, jų savininkų, žurnalistų teisė neduoti parodymų dėl informacijos, kuri pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį.

Kitų užsienio valstybių įstatymuose numatyti asmenų, turinčių liudijimo imunitetą, sąrašai platesni – ypač dėl informacijos, kurią tam tikri asmenys sužinojo dėl profesijos ar eidami savo pareigas. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK numatyta teisė atsisakyti duoti parodymus dvasininkams, advokatams, notarams, buhalteriams, mokesčių patarėjams, auditoriams, gydytojams, stomatologams, vaistininkams, bundestagų ir landtagų deputatams, leidyklų, redakcijų, radijo stočių darbuotojams, gimdymus priimančioms akušerėms.¹³ Austrijos BPK numatyti liudijimo imunitetai kaltinamojo giminaičiams, jo gynėjui, dvasininkams apie tai, ką jie sužinojo atlikdami savo pareigas, valstybės pareigūnams, jei duodami parodymus jie galėtų pagarsinti valstybės paslaptį, kaltinamojo notarams ir ekonominiams patarėjams, tam tikrais atvejais žiniasklaidos priemonių savininkams, redaktoriams, leidėjams.¹⁴

Apibendrinus tai, kokie imunitetai numatyti Lietuvos bei užsienio valstybių teisės aktuose, darytina išvada, kad visuose valstybėse liudijimo imunitetai nustatyti tam, kad būtų apsaugoti tam tikri asmeniniai interesai, tačiau ne visiems asmenims toks imunitetas turėtų būti suteiktas. Manytina, kad BPK numatytų asmenų, kuriems taikomas liudijimo imunitetas, sąrašas pakankamas. Kita vertus, Austrijos BPK numatytas imunitetas valstybės pareigūnams, žinantiems valstybės paslaptį, galėtų būti perkeltas į Lietuvos teisinę sistemą, tik galbūt įvardijant šią asmenų grupę ne valstybės pareigūnais, o subjektais, turinčiais teisę susipažinti ir dirbti su informacija, esančia valstybės paslaptimi.

¹³ GODA, Gintaras. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius, 1997, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 42.

2.1. Savęs nekaltinimo privilegija

Savęs nekaltinimo privilegija atsirado bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Bendrojoje teisėje pirmą kartą buvo susisteminta taisyklė, kad liudytojas neprivalo duoti parodymų, jei dėl jų galėtų kilti jo paties baudžiamoji atsakomybė. Čia savęs nekaltinimo privilegija apima du aspektus – asmens neprivalomumo liudyti prieš save ir liudytojo apsaugos nuo vėlesnio baudžiamąjo persekiojimo, galinčio kilti dėl jo duotų parodymų.¹⁵ Anglijoje yra numatyta teisė atsisakyti duoti parodymus, tačiau kai kurie įstatymai įpareigoja liudytoją atsakyti į policijos klausimus, pavyzdžiui, įstatyme dėl atsakomybės už valstybės paslapties atskleidimą (Official secrets Act 1991) ir kelių eismo srityje (Companies Act 1985). Pagal JAV Konstitucijos V pataisą, niekas negali būti verčiamas liudyti prieš save baudžiamojoje byloje, tačiau šiai privilegijai numatytos trys išlygos. Visų pirma, ši privilegija taikoma tik asmens parodymų davimui, o ne pirštų skaitmeninių atspaudų ir kūno pavyzdžių ėmimui. Antra, asmenims, piktnaudžiaujantiems šia privilegija, numatyta atsakomybė už nepagarbą teismui. Trečia, jei privilegija pasinaudota pagrįstai, bet teismui būtini parodymai, liudytojui gali būti suteiktas imunitetas, t.y. asmuo liudyti privalo, kadangi atsisakius liudyti jam gresia atsakomybė už nepagarbą teismui, tačiau jo duoti parodymai vėliau negali būti panaudoti prieš jį patį.¹⁶

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnis įtvirtina draudimą versti duoti parodymus prieš save. BPK 80 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant BPK 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus. Anksčiau 80 straipsnio pirma dalis apskritai draudė apklausti asmenį kaip liudytoją apie jo paties padarytą nusikalstamą veiką. Toks liudytojo apklausos reglamentavimas praktikoje keldavo nemažai problemų. Pavyzdžiui, jeigu yra duomenų, kad konkretus asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiką, tačiau tų duomenų nepakanka surašyti pranešimui apie įtarimą, kildavo klausimas, kaip tokį asmenį apklausti – taikant liudytojo ar įtariamojo apklausos taisykles. Jei tokiam asmeniui suteikiamas įtariamojo procesinis statusas, jis įgyja tokias įtariamojo teises kaip teisę gintis nuo pareikšto įtarimo, teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save ir pan. (LAT yra ne kartą savo nutartyse pabrėžęs, jog „Parodymų davimas – įtariamojo ir kaltinamojo gynybos priemonė. Duoti

¹⁵ *Cit.op.* 7, p. 419.

¹⁶ United States Constitution, Amendment V. Prieiga per internetą:

<http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.billofrights.html#amendmentv> [žiūrėta 2009-03-25].

parodymus yra jų teisė, bet ne pareiga.¹⁷). Kita vertus, pranešimo apie įtarimą surašymas ir įtariamojo statuso įgijimas sukelia reikšmingų procesinių pasekmių – ikiteisminio tyrimo subjektų pareigą išaiškinti įtariamojo teises ir pareigas bei suteikti galimybę realiai jomis pasinaudoti, galimybę taikyti BPK numatytas procesines prievartos priemones, todėl įtariamojo statuso negalima asmeniui suteikti skubotai, neturint pakankamai duomenų įtarimui pareikšti. Jeigu toks asmuo apklausiamas kaip liudytojas, tuomet jis turi pareigą duoti teisingus parodymus, už šios pareigos nevykdymą jam gali būti taikoma procesinė prievartos priemonė arba baudžiamoji atsakomybė už melagingų parodymų davimą, kai tuo tarpu tokio asmens parodymai vėliau gali tapti pagrindu pareikšti jam įtarimą. Taigi tokioje situacijoje apklausiant asmenį kaip liudytoją būtų pažeista jo teisė į gynybą bei teisė neduoti parodymų prieš save. Praktikoje dažnai kildavo problemų, vertinant, ar nebuvo pažeistas šis straipsnis. Pavyzdžiui, LAT 2005 m. balandžio 12 d. nutartyje sprendžiamas klausimas, ar žemesnės instancijos teismas galėjo remtis asmens parodymais priimdamas nuosprendį, jei asmuo davė parodymus kaip liudytojas apie nusikaltimą, kurio padarymu jis buvo įtariamas. LAT konstatavo, kad „BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostata, kad liudytoju negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo nusikalstamą veiką liečia patį liudytoju apklausiamą asmenį, nes draudžiama versti asmenį duoti parodymus prieš save (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis). Ikiteisminio tyrimo pradžioje G.D. buvo apklaustas įtariamuoju ir tik prieš jį ikiteisminį tyrimą nutraukus jis buvo apklaustas liudytoju. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad, esant tokiai procesinei situacijai, BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostata nebuvo pažeista, todėl teismas teisėtai rėmėsi šio liudytojo parodymais.“¹⁸ Analogiška situacija aptariama ir LAT 2004 m. spalio 26 d. nutartyje – G.S. pirmiausia byloje buvo apklausta kaip įtariamoji ir tik paaiškėjęs, kad G.S. nepadarė nusikalstamos veikos, kuria buvo įtariama, ir nutraukus prieš G.S. ikiteisminį tyrimą, ji buvo apklausta kaip liudytoja, todėl LAT konstatavo, jog BPK 80 str. 1 d. reikalavimai pažeisti nebuvo, o parodymais buvo galima remtis priimant nuosprendį.¹⁹ Padarius BPK 80 straipsnio 1 dalies bei 82 straipsnio 3 dalies pakeitimus, ši problema išspręsta – dabar asmuo gali duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką kaip liudytojas, tačiau būtinas asmens sutikimas ir taikomi BPK 82 straipsnyje numatyti ypatumai. Šios BPK normos

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 20 d. nutartis Nr. 2K-71/2007, kat. 2.1.2.9; 2.1.2.10; 2.1.2.11; 2.6.4.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis Nr. 2K-257/2005, kat. 1.2.14.6; 1.1.2.1.

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 26 d. nutartis Nr. 2K-567/2004, kat. S-2.1.2.1.3.1.; S-2.2.1.

pagrindu atsiranda sąlyginai naujos rūšies liudytojo institutas. Toks liudytojas Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro Rekomendacijoje (toliau tekste – rekomendacija) dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka vadinamas specialiuoju liudytoju. Tokio asmens procesinė padėtis ypatinga – ji yra sąlyginai tarpinė tarp neturinčio procesinio intereso liudytojo ir įtariamojo procesinės padėties. Asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nėra pakankamai, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas. Tokiu atveju, jeigu byloje yra pakankamai faktinių duomenų, leidžiančių manyti, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė konkretus asmuo (įskaitant atvejus, kai toks asmuo nėra apklaustas), normos, numatytos BPK 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje, negali būti taikomos. Tada lieka galioti draudimas tokį asmenį apklausti kaip liudytoją ir jam turi būti suteiktas įtariamojo statusas.

Teisės norma, numatyta BPK 80 straipsnio 1 punkte, yra procesinio draudimo apklausti kaip liudytoją asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką išimtis ir turi būti taikoma itin retais atvejais. Šias normas rekomenduojama taikyti bylose, kuriose ikiteisminis tyrimas atliekamas siekiant nustatyti, ar nusikalstama veika iš tikrųjų buvo padaryta, taip pat kai tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, pavyzdžiui: galimi kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimai, įmonių, įstaigų, organizacijų vadovų ar kitų įgaliotų asmenų galimai padaryti norminių aktų pažeidimai, galimi piktnaudžiavimo, tarnybos pareigų neatlikimo atvejai, galimi darbų saugos reikalavimų pažeidimai, galimai aplaidaus gydymo sukelti padariniai; taip pat bylose, kai neaiškūs (nenustatyti) atsakingi asmenys. Vadovaujantis aptariamomis normomis taip pat gali būti apklausiami asmenys, kuriems patraukti baudžiamojon atsakomybėn būtinas kompetentingos institucijos leidimas; valstybės pareigūnai ir tarnautojai, dėl kurių veiksmų pradėti ikiteisminį tyrimą įstatymuose yra numatyta apribojimų ir pan. Šios normos paskirtis – asmens apklausos metu gauti tyrimui būtinų faktinių duomenų, kad nepažeidžiant asmens teisių būtų užtikrinta įrodomoji gautų duomenų vertė ir būtų galima priimti tolesnius proceso sprendimus.²⁰

²⁰ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka. Valstybės žinios, 2008, Nr. 6-234.

Taikant išimties taisykles dėl specialiojo liudytojo statuso suteikimo kyla pavojus, kad reglamentavimas, numatytas BPK kaip išimtis, gali tapti taisykle ir gali būti piktnaudžiaujama tokio procesinio statuso suteikimo asmeniui galimybe. Minėtoje Generalinio prokuroro rekomendacijoje nurodyta, jog „procesinė garantija, kad šios normos būtų taikomos tinkamai ir pagrįstai, yra prokuroro nutarimas. Prieš priimdamas nutarimą apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją prokuroras privalo įsitikinti, kad tiriamoje baudžiamojoje byloje nėra pakankamai faktinių duomenų, kad asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas, ir gali būti taikoma draudimo apklausti tokį asmenį kaip liudytoją išimtis. Asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas tik esant jo sutikimui. Asmens sutikimas būti apklaustam kaip liudytojui apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką turi būti išreikštas raštu ir patvirtintas jo parašu prokuroro nutarime. Jei asmuo nesutinka būti apklaustas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tai taip pat pažymima ir patvirtinama asmens parašu prokuroro nutarime.“²¹ Manytina, jog tokia procesinė garantija kaip specialiojo liudytojo statuso suteikimas prokuroro nutarimu, neapsaugo nuo piktnaudžiavimo.

Prieš pradėdamas asmens kaip specialiojo liudytojo apklausą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, be kitų teisių, pareigų ir atsakomybės, išaiškina jo teises, pareigas ir atsakomybės ypatumus - kad draudžiama versti duoti parodymus prieš save, kad asmuo gali būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką tik esant jo sutikimui, teisę apklausos metu turėti įgaliojimą atstovą, teisę reikalauti būti pripažintam įtariamoju, apie procesinės prievartos priemonių, numatytų BPK 163 straipsnyje, netaikymą už neatvykimą pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą arba atsisakymą ar vengimą duoti parodymus, apie atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį netaikymą už melagingų parodymų davimą. Kalbant apie specialiojo liudytojo atsakomybę, svarbu paminėti, kad sistemiškai aiškinant BPK darytina išvada, jog specialiajam liudytojui, kaip ir bet kuriam kitam proceso dalyviui, galima taikyti procesines prievartos priemones, numatytas BPK 163 straipsnyje už ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo teisėto nurodymų nevykdymą ar trukdymą tirti bei nagrinėti baudžiamąją bylą. Įdomu tai, kad neatvykimą pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą, nors specialusis liudytojas teisėtais pagrindais kviečiamas atvykti, galima laikyti ir ikiteisminio tyrimo

²¹ *Ibidem.*

pareigūno, prokuroro ar teismo teisėtų nurodymų nevykdymu, ir trukdymu tirti bei nagrinėti baudžiamąją bylą, taigi atsakomybė pagal BPK 163 straipsnį galėtų būti taikoma ir specialiajam liudytojui už tokius veiksmus, už kuriuos BPK 82 straipsnio 3 dalis draudžia taikyti atsakomybę. Susidaro teisės normų kolizija. Tačiau, atsižvelgiant į specialiojo liudytojo kaip proceso dalyvio atsiradimo Lietuvos baudžiamajame procese tikslus, minėtas teisės normas derėtų aiškinti siauriau, t.y. specialiajam liudytojui neturėtų būti taikoma atsakomybė pagal BPK 163 straipsnį.

Specialiojo liudytojo statusą asmuo praranda pasikeitus faktiniams bylos duomenims - pavyzdžiui, surinkus pakankamai duomenų tam, kad būtų galima pareikšti įtarimą, ir esant procesiniams pagrindams, asmeniui, kuris buvo apklaustas kaip specialusis liudytojas, gali būti suteikiamas įtariamojo statusas. Kitas galimas variantas – asmuo, turėjęs specialiojo liudytojo statusą, gali būti apklaustas kaip liudytojas bendra tvarka.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog savęs nekaltinimo privilegija reiškia tai, jog baudžiamajame procese yra numatytos tam tikros išimties asmenims, duodantiems parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką. Iki specialiojo liudytojo instituto atsiradimo tiek teorijoje, tiek praktikoje egzistavo nemažai problemų, iš kurių, žinoma, viena svarbiausių – kaip užtikrinti tinkamą baudžiamąjį procesą ir nepažeisti Konstitucijoje numatyto draudimo versti asmenį duoti parodymus prieš save. Po šio BPK pakeitimo teoriškai didžioji dalis problemų turėjo išsispęsti, tačiau kalbėti konkrečiau gana sunku, kadangi praktikos šiuo klausimu kol kas beveik nėra.

2.2. Šeimos narių imuniteto privilegija

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnį, draudžiama versti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimus giminaičius. LAT vienoje iš savo nutarčių yra pasisakęs, jog „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 3 d. draudžia versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, tačiau ši konstitucinė nuostata nedraudžia asmenims duoti parodymus byloje prieš savo šeimos narius ar artimus giminaičius, jei jie tai daro savo noru, t.y. neverčiami bylą tiriančių valstybės institucijų ar pareigūnų.“²² BPK 82 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus“. Lietuvos baudžiamajame procese šeimos nariais laikomi kartu su asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo gyvena bendrai neįregistruotą santuoką (partnerystę), sutuoktinio tėvai. Iš šios BPK normos darytina išvada, kad liudijimo imunitetą turi ir partneriais laikomi tik tie asmenys, kurie yra įregistruotą partnerystę Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (toliau - CK) numatyta tvarka, tačiau teismų praktikoje suformuluota taisyklė, kad liudijimo imunitetas suteikiamas ir kartu gyvenantiems asmenims, neįregistruotiems partnerystės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „pagal CK 3.229 straipsnį, kuris reikalauja registruoti partnerystę, teisinės pasekmės kyla civilinės teisės taikymo ribose bei nereglamentuoja asmeninių neturtinių sugyventinių santykių“. Artimųjų giminaičių sąvokos BPK nepateikia tiesiogiai, o nukreipia į BK 248 str. 1 d. Tokiais asmenimis laikomi tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai, vaikaičiai. Liudijimo imunitetas dėl giminystės santykių ar šeimos ryšių su įtariamoju (kaltinamoju) yra įtvirtinti daugelio užsienio valstybių baudžiamuosiuose procesuose, tačiau šeimos narių ir artimų giminaičių, kurie gali šiuo imunitetu pasinaudoti, sąrašas kiekvienoje valstybėje yra skirtingas. Norvegijos BPK teisę pasinaudoti tokiu imunitetu suteikia ir esamiems, ir buvusiems sutuoktiniams. Italijoje, nors įstatymas to tiesiogiai neapibrėžia, artimiems žmonėms priskiriami sugyventiniai, atskirai gyvenantis sutuoktinis, net asmuo, su kuriuo sudaryta kaltinamojo santuoka yra anuliuota ar nutraukta. Austrijoje, pavyzdžiui, teismas pats sprendžia atleidimo nuo pareigos liudyti klausimą, jei pats asmuo ar jo šeima gali nukentėti dėl parodymų. Viena vertus, tai, kad artimųjų samprata išplečiama turėtų būti

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 15 d. nutartis Nr. 2K-698 / 2002, kat. S-2.2.1.;S- 2.2.3.

vertinama teigiamai, kadangi asmenys, pavyzdžiui, gyvenantys kartu ir formaliai neįteisinę santykių vis tiek sukuria šeimos santykius, todėl normalu, kad jie prilyginami įregistruotiems santuoką asmenims. Tačiau, jei santuoka anuliuota ar nutraukta, liudijimo imunitetas kaip artimajam neturėtų būti suteiktas. Kita vertus, jeigu nusikalstamos veikos padarymo metu asmenys buvo susituokę ar gyveno kartu, tačiau po to išsiskyrė, liudijimo imunitetą taip pat būtų galima suteikti.

Šeimos narių imunitetas vertintinas kaip absoliutus. Tai reiškia, kad BPK nenumato jokių išimčių, kada toks imunitetas netaikomas, ir jis nepriklauso nuo nusikalstamos veikos sunkumo, pobūdžio ir pan. Tokiu būdu užtikrinama galimybė ginti tiek paties įtariamojo ar kaltinamojo, tiek jo artimųjų ir giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, garbę ir orumą ir pan. Tačiau pagrindinės priežastys šeimos narių ir artimųjų imunitetui taikyti yra kilusios iš moralės normų. Kita vertus, kyla pagrįstų abejonių dėl tokių asmenų pateikiamos informacijos patikimumo. Toks asmens turimas imunitetas atsakomybei už atsisakymą duoti parodymus kartu yra ir garantija, kad jam nekils baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas padariusių šeimos narių, artimųjų giminaičių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą ar padarytą nusikalstamą veiką, už melagingų parodymų davimą ir t.t. Kai kuriose užsienio valstybėse šeimos narių imunitetas turi tam tikrų išimčių ir nėra laikomas absoliučiu, pavyzdžiui, Anglijos *Police and Criminal Evidence Act 1984* nustato, kad sutuoktinis privalo duoti parodymus, kai parodymai yra kaltinamojo naudai ir kaltinamojo prašymu ypač sunkiais atvejais.²³

Prieš kiekvieną apklausą į šeimos narių ar artimųjų giminaičių sąrašą patenkančiam asmeniui turi būti išaiškinta teisė atsisakyti duoti parodymus. Tokiu atveju, jei ši teisė asmeniui neišaiškinama, asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už melagingų parodymų davimą. BK numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė: „Nukentėjęs asmuo ar liudytojas neatsako už melagingų parodymų davimą, jeigu pagal įstatymus turėjo teisę atsisakyti duoti parodymus, tačiau prieš apklausą nebuvo su šia teise supažindintas.“²⁴ Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2004 m. lapkričio 16 d. nutartyje Nr. 2K-615/2004 išaiškino, kokiomis aplinkybėmis turi būti taikoma ši BK 235 straipsnio 3 dalis, bei patikslino, kas patenka į sąvoką „šeimos nariai“ baudžiamąjo proceso teisės prasme. I. Daktarienė buvo kaltinama tuo, kad, atliekant ikiteisminį tyrimą baudžiamojoje byloje,

²³ Police and Criminal Evidence Act 1984. Prieiga per internetą:

<http://www.swarb.co.uk/acts/1984PoliceandCriminalEvidenceAct.shtml> [žiūrėta 2009-03-24].

²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

būdama šioje byloje liudytoja ir pasirašytinai įspėta dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų davimą, davė melagingus parodymus. Ji nurodė, kad su šioje byloje įtariamuoju E. Daktaru tam tikru laikotarpiu, apie kurį buvo duodami parodymai, bendravo tik laiškais. Byloje nustatyta, kad ji su E. Daktaru kelis kartus bendravo ir telefonu. Pirmosios instancijos teismas I. Daktarienę išteisino BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, t.y. remiantis tuo, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Išteisinamąjį nuosprendį teismas motyvavo tuo, kad I. Daktarienė su E. Daktaru bendrai gyveno neįregistruotą santuoką, todėl pagal BK 248 straipsnio 2 dalį yra priskirtina prie šeimos narių, turinčių teisę atsisakyti duoti parodymus. Kadangi I. Daktarienė prieš apklausą su tokia teise nebuvo supažindinta, jai baudžiamasis įstatymas už melagingų parodymų davimą negali būti taikomas. Apeliacinės instancijos teismas išteisinamąjį nuosprendį pripažino teisėtu ir pagrįstu. Lietuvos Aukščiausiasis teismas kasacinį skundą atmetė, motyvuodamas tuo, kad BPK 82 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus. BPK 38 straipsnis prie šeimos narių priskiria asmenį, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistruotą santuoką (partnerystę). BK 248 straipsnio 2 dalis, kurioje išaiškinta, kas yra laikomas nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariu, pasakyta, kad nusikaltimą padariusio asmens šeimos narys yra asmuo, su kuriuo jis bendrai gyvena neįregistruotą santuoką (partnerystę). Minėtoje byloje nustatyta, kad I. Daktarienė su E. Daktaru santuoką įregistravo po aptariamų parodymų davimo, o iki santuokos jie bendrai gyveno neįregistruotą santuoką. Pagal CK 3.229 straipsnį, kuris reikalauja partnerystės registracijos, teisinės pasekmės kyla civilinės teisės taikymo ribose bei nereglamentuoja asmeninių neturtinių sugyventinių santykių. Be to, Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo (2000 m. liepos 18 d., Nr. VIII-1864) 28 straipsnyje pasakyta, kad Civilinio kodekso trečiosios knygos XV skyriaus normos dėl bendro gyvenimo neįregistruotą santuoką įsigalios pradėjus galioti įstatymui, reglamentuojančiam partnerystės įregistravimo tvarką. Toks įstatymas dar nėra priimtas. BPK 82, 38 bei BK 235, 248 straipsnių redakcijos įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d. Šių normų taikymas negali būti ribojamas siejant tai su minėtu CK normų, reguliuojančių gyvenimo neįregistruotą santuoką turtinius santykius, įsigaliojimu ir taikymu, todėl vien tai, kad I. Daktarienės ir E. Daktaro bendras gyvenimas neįregistruotą santuoką nebuvo ir negalėjo būti įregistruotas, neduoda pagrindo teigti, kad pirmosios instancijos teismas, pripažindamas I. Daktarienę E. Daktaro šeimos nare bei pripažindamas jos teisę neduoti parodymų arba atsisakyti atsakyti į kai

kuriuos klausimus, netinkamai aiškino ir taikė minėtas baudžiamojo bei baudžiamojo proceso normas. Nustatęs, kad I. Daktarienė buvo E. Daktaro šeimos narė, todėl turėjo teisę atsisakyti duoti parodymus, tačiau su šia teise nebuvo supažindinta, teismas tinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą – BK 235 straipsnio 3 dalį ir, vadovaudamasis BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, priėmė išteisinamąjį nuosprendį.²⁵

Atsisakyti duoti parodymus yra asmens, patenkančio į įstatyme numatytą asmenų sąrašą, teisė, tačiau, jeigu asmuo šios teisės atsisako ir duoda parodymus, imunitetas nesuteikia teisės atsisakyti prieš tai duotų parodymų.

Apžvelgus šeimos narių imuniteto sampratą, galima teigti, jog Lietuvos baudžiamajame procese šis imunitetas turėtų būti vertinamas kaip absoliutus, kadangi BPK nenumato jokių galimybių jo netaikyti. Šeimos narių imunitetas apsaugo asmeninio gyvenimo privatumą, šeimos santykius, taigi tai, kad teisės aktuose numatyta šeimos narių ir artimųjų giminaičių samprata, praktikoje aiškinama plečiamai, vertintina teigiamai.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis Nr. 2K-615/2004, kat. S – 2.1.2.1.20, 2.2.1.

2.3. Su valstybės ar tarnybos paslaptimi dirbančių subjektų imunitetai

Aukšti valstybės pareigūnai bei kiti asmenys dėl užimamų pareigų gali sužinoti informacijos, kuri gali būti svarbi nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir gali dominti teisėsaugos pareigūnus, todėl svarbu nustatyti, ar tokie asmenys turi pareigą saugoti ir pareigą neatskleisti tokios informacijos, ar tai tik jų teisė. Skirtingose valstybėse informacija, kurią asmuo sužino dėl užimamų pareigų, saugoma įvairiai. Pavyzdžiui, Prancūzijoje visuomet dominuoja reikalavimas saugoti paslaptį. Rusijos Federacijos BPK numato, kad apklausti kaip liudytojai be jų pačių sutikimo negali būti Federacinės Tarybos nariai, Valstybės Dūmos deputatai, norint sužinoti apie aplinkybes, kurios jiems tapo žinomos dėl įgaliojimų įgyvendinimo. Bendrosios teisės (*Common law*) sistemoje svarbiausias vaidmuo tenka teisėjui, nes jis sprendžia, ar paslaptis gali būti atskleista, ar konfidencialumas būtinas visuomenės interesams apsaugoti.²⁶ Lietuvos baudžiamajame procese iš asmenų, dirbančių su valstybės ar tarnybos paslaptimis, tik teisėjams suteiktas liudijimo imunitetas. BPK 80 straipsnio 2 punkte numatyta, kad kaip liudytojais negali būti apklausiami teisėjai apie pasitarimų kambario paslaptį. BPK 298 straipsnyje įstatymų leidėjas imperatyviai nurodo, kad nuosprendžio priėmimo metu pasitarimų kambaryje gali būti tik teisėjas arba teisėjai (kai byla nagrinėjama kolegialiai), esantys tos bylos, kurioje priimamas nuosprendis, sudėtyje. Asmenims, kurie neįeina į tą bylą nagrinėjančio teismo sudėtį (prokurorui, gynėjui, vertėjui, sekretoriui ir kt.), ten būti neleidžiama. Taip pat neleidžiama jame būti ir tos bylos atsarginiam teisėjui, jeigu jis buvo teisiamojo posėdžio salėje, tačiau nekeitė kito teisėjo. Priežasčių, kodėl teisėjams suteiktas toks liudijimo imunitetas yra keletas. Visų pirma, teisėjų pasitarimo slaptumas yra viena iš konstitucinio reikalavimo dėl teisėjų nepriklausomumo garantijų. Antra, teisėjų pasitarimo slaptumas privalomas ir patiems teisėjams, kurie neturi pagarsinti nuomonių, pareikštų priimant nuosprendį, nes kitaip būtų nepagrįstai pažeidžiami tam tikrų asmenų, visuomenės interesai. Siekiant išsaugoti pasitarimų kambario paslaptį, priimant nuosprendį protokolas nerašomas, apie balsavimo rezultatus taip pat neskelbiama nuosprendyje. BPK numato galimybę teisėjui, kuris nuosprendžio priėmimo metu laikosi kitos nuomonės negu likę teisėjai, išdėstyti atskirąją nuomonę raštu. Tačiau net ir tokiu atveju ši nuomonė skelbiant nuosprendį neskaityta, o tiesiog pridedama prie bylos, ir teisėjas, surašęs atskirąją nuomonę, taip pat privalo pasirašyti nuosprendį.

²⁶ *Cit.op.* 7, p. 422-423.

Būtina paminėti labai svarbų klausimą, Lietuvos baudžiamajame procese kelianti nemažai problemų – t.y. apsauga nuo nepagrįsto valstybės ir tarnybos paslapčių atskleidimo. Valstybės ar tarnybos paslaptimi laikoma tik ypač svarbi informacija, kurią praradus gali būti padaroma didelė žala valstybės saugumo ar kitiems interesams, todėl būtina nustatyti toki teisinių reglamentavimą, kad šiems interesams nebūtų pakenkta. Lietuvos Respublikos Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme (toliau – Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas) įtvirtinta abstrakti taisyklė, kad nustatoma informacijos slaptumo žyma ir tokiai informacijai suteikiamas apsaugos lygis turi būti proporcingas įslaptinamos informacijos svarbai bei žalos, kuri atsirastų tokią informaciją neteisėtai atskleidus ar praradus, dydžiui. Kaip kiekvienu konkrečiu atveju tokia informacija turėtų būti apsaugota aiškūs atsakymas Lietuvos teisinėje sistemoje nėra pateikiamas. Vienintelė apsaugos priemonė yra įtvirtinta BPK 9 straipsnyje, kuriame numatyta, kad visos bylos teisme nagrinėjamos viešai, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja valstybės, tarnybos, profesinės ar komercinės paslapties saugojimo interesams, bei Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 117 straipsnyje, kuriame numatyta uždaro teismo posėdžio galimybė - žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį. Valstybės ir tarnybos paslapčių sąvokos pateiktos Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme. Valstybės paslaptis – šio įstatymo nustatyta tvarka įslaptinta politinė, karinė, žvalgybos, kontržvalgybos, teisėsaugos, mokslo ir technikos informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmogaus gyvybei. Tarnybos paslaptis – šio įstatymo nustatyta tvarka įslaptinta politinė, karinė, ekonominė, teisėsaugos, švietimo, mokslo ir technikos informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali pakenkti valstybės ar jos institucijų interesams arba sudaryti prielaidas neteisėtam valstybės paslaptį sudarančios informacijos atskleidimui, sukelti pavojų žmogaus sveikatai.²⁷ Tačiau bylą nagrinėjant teisme, net ir uždareme posėdyje, dalyvauja proceso dalyviai, kurie neturi teisės susipažinti su valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančia informacija. Tokiu atveju, vienintelė išeitis būtų pašalinti iš posėdžio salės asmenis, neturinčius leidimo susipažinti su įslaptinta informacija. Remiantis dabartiniu BPK, liudytojas negali atsisakyti duoti parodymų motyvuodamas tuo, kad informacija sudaro valstybės ar tarnybos paslaptį, jeigu apklausos metu dalyvauja tik asmenys, turintys leidimą

²⁷ Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas, Valstybės žinios, 1999, Nr. 105-3019.

susipažinti su įslaptinta informacija, bei įtariamasis (kaltinamasis) ir jo gynėjas. Galima kita problema – jei įtariamasis neturi teisės susipažinti su minėta medžiaga, jis turėtų būti pašalintas iš posėdžių salės, bet tokiu būdu būtų pažeista jo teisė į gynybą. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 15 straipsnyje numatyta, kad atliekant ikiteisminį tyrimą ir nagrinėjant baudžiamąją bylą, kurių medžiagoje yra įslaptintos informacijos, įtariamasis (kaltinamasis) ir įtariamojo (kaltinamojo) gynėjai BPK nustatyta tvarka turi teisę susipažinti su bylos medžiagoje esančia įslaptinta informacija, išskyrus nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę padedančius nustatyti duomenis. Taigi įtariamajam (kaltinamajam) yra nevaržomai užtikrinama teisė į gynybą, tačiau abejonių kelia tai, teisė į gynybą visais atvejais galima laikyti svarbesniu interesu už valstybės ar tarnybos paslaptį. E. Šapalaitės nuomone, valstybės ir tarnybos paslapčių apsaugos problemą baudžiamajame procese geriausia būtų spręsti BPK įtvirtinus draudimą apklausti asmenis apie informaciją, sudarančią valstybės ar tarnybos paslaptį. Nors liudytojui nesuteikiama galimybė neliudyti baudžiamajame procese, jis nėra atleidžiamas nuo Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme numatytos pareigos neatskleisti įslaptintos informacijos ir ją saugoti. Esant plačiam asmenų ratui, turinčių pareigą saugoti vienokio ar kitokio pobūdžio įslaptintą informaciją, negalima tikėtis, kad kiekvienu atveju asmuo bus kompetetingas nuspręsti, ar jis privalo saugoti jam patikėtą valstybės ar tarnybos paslaptį, ar šią informaciją būtina atskleisti, siekiant užtikrinti teisingumo vykdymą arba apginti asmenų konstitucines teises ir laisves. E. Šapalaitė siūlo atleisti liudytoją nuo pareigos duoti parodymus apie įslaptintos informacijos statusą turinčius duomenis, jeigu nėra atitinkamo paslapčių subjekto leidimo paviešinti įslaptintą informaciją.²⁸ Tokį reglamentavimą įtvirtina Vokietijos BPK. Jame numatyta, kad teisėjus, pareigūnus ir kitus valstybės tarnautojus apklausti apie aplinkybes, kurių paslaptį jie yra įpareigoti saugoti, galima tik gavus atitinkamos tarnybos statute numatytą leidimą atskleisti žinias. Galbūt įtvirtinus tokį reglamentavimą Lietuvos teisinėje sistemoje būtų galima išvengti nepagrįsto valstybės ar tarnybos paslapties atskleidimo, tačiau net ir tie subjektai, kurie turi teisę duoti leidimą atskleisti tokią informaciją, ne visada gali įvertinti informacijos, esančios valstybės ar tarnybos paslaptimi svarbą.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog Lietuvos teisinėje sistemoje imuniteto suteikimas asmeniui, dirbančiam su valstybės ar tarnybos paslaptimi, kelia daug problemų ir teisinis reglamentavimas nėra pakankamas, nors tokių asmenų yra nemažai ir jų

²⁸ *Cit.op.* 6, p. 88.

turima informacija dažnai būna labai svarbi tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. BPK numato, kad įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas draudžia atskleisti informaciją, kuri pripažinta valstybės ar tarnybos paslaptimi. Taigi, jei asmuo apklausiamas apie tokią informaciją, ji bus gauta pažeidžiant teisės aktus ir jau nebeatitiks teisėtumo reikalavimo. Tokiu atveju teismas tokia informacija negalės remtis nuosprendyje ir kas svarbiausia – valstybės ar tarnybos paslaptis bus neteisėtai atskleista. Sistemiškai vertinant Lietuvos teisės aktus, manytina, kad BPK turėtų įtvirtinti liudijimo imunitetą asmenims, dirbantiems su informacija, esančia valstybės ar tarnybos paslaptimi.

2.4. Gynėjų ar proceso atstovų imunitetai

BPK 80 straipsnis atleidžia nuo pareigos būti apklaustiems kaip liudytojais įtariamąjį, kaltinamąjį, išteisintąjį ar nuteistąjį gynėją, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovą apie informaciją, kurią jie sužinojo atlikdami gynėjo ar atstovo pareigas. Pagal BPK 17 straipsnį, gynėju laikomas asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka teikia teisinę pagalbą įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, gina jų teises ir teisėtus interesus. Gynėju gali būti advokatas, o įstatymų numatytomis aplinkybėmis, t.y. advokato pavedimu ir jei tam neprieštarauja ginamasis – advokato padėjėjas, tačiau advokato padėjėjas gynėju negali būti nagrinėjant bylą teisme dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo. BPK kaip vieną iš gynėjo pareigų numato profesinės paslapties saugojimą – advokatas ir jo padėjėjas neturi teisės paskelbti žinių, kurias jie sužinojo vykdydami gynėjo pareigas. Liudijimo imunitetą pagal minėtą BPK straipsnio punktą turi nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo įgaliotieji atstovai. Įgaliotuoju atstovu gali būti advokatas arba advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis įgaliojo atstovauti savo interesams. Juridinio asmens atstovu gali būti arba advokatas, arba juridinio asmens vadovas ar įgaliotas darbuotojas. BPK 80 straipsnio 3 punkte įtvirtintas liudijimo imunitetas advokatui ir advokato padėjėjui kyla iš Lietuvos Respublikos advokatūros įstatyme (toliau – Advokatūros įstatymas) ir advokato etikos normose numatyto įpareigojimo saugoti profesinės veiklos metu jam patikėtas žinias. Advokatūros įstatymo 5 straipsnyje įtvirtinti tokie advokatų veiklos principai:

- 1) advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas;
- 2) advokatų tarpusavio santykių demokratiškumas, kolegiškumas ir sąžininga konkurencija;
- 3) advokatų veiklos teisėtumas;
- 4) kliento paslapties neatskleidimas;
- 5) lojalumas klientui ir interesų konflikto vengimas;
- 6) nepriekaištingas elgesys.²⁹

Gynėjo ir atstovo liudijimo imuniteto prasme svarbūs 4 – kliento paslapties neatskleidimas - ir tam tikra prasme – 5 punktai. Įtariamasis, kaltinamasis savo gynėjui, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas savo atstovui patiki svarbią informaciją,

²⁹ Lietuvos Respublikos Advokatūros įstatymas, Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1632.

todėl tarp minėtų asmenų ir juos atstovaujančio asmens turi būti sukurta pasitikėjimo atmosfera, kad būtų tinkamai atstovaujami jų interesai, užtikrinamos ir ginamos teisės. Teisė atsisakyti duoti parodymus užtikrinama keliais būdais, numatytais Advokatūros įstatyme. Visų pirma, advokatas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias sužinojo atlikdamas savo profesines pareigas, t.y. numatytas toks pat draudimas, kaip ir BPK 80 straipsnio 3 punkte. Antra, draudžiama viešai arba slaptai susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą. Advokato profesinę paslaptį, pagal Advokatūros įstatymą, sudaro pats kreipimosi į advokatą faktas, sutarties tarp advokato ir kliento sąlygos, kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys, konsultacijos pobūdis bei pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys. Kita garantija advokato profesinei paslaptčiai apsaugoti yra tai, kad draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kitoki susižinojimą ar veiksmus, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką (be to, toks leidimas taikomas tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusiems dokumentams, o ne apskritai visai jo turimai informacijai). Tačiau šis draudimas taikomas ne bet kokiai informacijai – LAT taip pat yra išreiškęs tokią poziciją - „Įstatymai užtikrina absoliutų draudimą kontroliuoti profesines pareigas atliekančio advokato ir jo kliento susižinojimą, o ne advokato aplamai ir kitų asmenų susižinojimą. Teisinė pagalba visada teikiama konkrečiu klausimu, reikalaujančiu teisinių žinių, todėl būtina advokato ir kliento sutarties dėl teisinės pagalbos sąlyga yra konkretūs klausimai, dėl kurių teikiama teisinė pagalba, arba, bent jau, tam tikra veiklos sritis, kurioje tokia pagalba teikiama. Tik pagal tokią sutartį, kurioje nurodyta konkreti veiklos sfera, dirbančio advokato ir jo kliento susižinojimą kontroliuoti draudžiama.“³⁰ Krata ar poėmis advokato, įrašyto į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą, darbo vietoje, gyvenamosiose patalpose, transporto priemonėje, asmens krata, dokumentų, pašto siuntos apžiūra, patikrinimas ar poėmis gali būti atliekami tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam advokatui. Dar viena svarbi garantija – draudimas kliudyti advokatui be pašalinių susitikti su klientu. Be to, advokato ir jo kliento susitikimo duomenys negali būti panaudoti kaip įrodymai byloje.³¹ Prieš tai išvardintos

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. nutartis Nr. 2K-281/2006, kat. 1.1.2.1; 1.1.6.1; 1.2.17.1; 2.1.6.1; 2.1.12.2.3.1.

³¹ *Cit.op.* 29.

garantijos labai svarbios baudžiamojo proceso dalyvių teisių užtikrinimui, nes asmeniui turi būti suteikta galimybė atskleisti visą informaciją jį atstovaujančiam asmeniui ir nebijoti, kad ta informacija tam tikromis aplinkybėmis gali būti panaudota prieš jį patį.

Nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo, taip pat įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo, atstovai pagal įstatymą dalyvauja procese ir gina savo atstovaujamųjų asmenų interesus tokiu atveju, kai šie išvardinti asmenys yra nepilnamečiai arba įstatymo nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais. Atstovams pagal įstatymą nėra keliamas reikalavimas būti advokatu ar advokato padėjėju; atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio ar neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ar nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju ar nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys. Taigi manytina, kad atstovai pagal įstatymą BPK 80 straipsnio 3 punkto prasme liudijimo imuniteto neturi. Tačiau jie gali atsisakyti duoti parodymus kitu pagrindu - jei patenka į prieš tai minėtą šeimos narių ar artimųjų giminaičių sąrašą.

Darytina išvada, kad Lietuvos baudžiamajame procese įtariamojo, kaltinamojo gynėjui, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovui, suteikiamas absoliutus liudijimo imunitetas apie informaciją, sužinotą atliekant gynėjo ar atstovo pareigas. Tuo tarpu kitose valstybėse gynėjams ir atstovams, konkrečiai – advokatams, taikomas santykinis imunitetas. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK numato, kad advokatas privalo duoti parodymus, jei teisėjas priima atitinkamą sprendimą. *Common law* sistemoje advokatas gali pasinaudoti profesinės paslapties išimtimi, tačiau yra išimtis – jei klientas sutinka atskleisti informaciją, advokatas privalo duoti parodymus.³² Atsižvelgiant į įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo ir juos atstovaujančio asmens tarpusavio santykių specifiką, teigiamai vertintina Lietuvos baudžiamajame procese egzistuojanti minėto imuniteto samprata.

³² *Cit.op.* 7, p. 421.

2.5. Dvasininkų imunitetai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnis garantuoja asmens minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę. Jame numatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo ir niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą. Lietuvoje nėra valstybinės religijos. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, Lietuvoje pripažįstamos tradicinės bažnyčios bei religinės organizacijos, o kitos bažnyčios ir religinės organizacijos pripažįstamos tik tada, jei jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui bei dorai.³³ Valstybėje, garantuojančioje tikėjimo laisvę, turi būti gerbiamas ypatingą reikšmę turintis aktas – išpažintis, todėl BPK 80 straipsnio 4 punkte numatyta dvasininkų teisė atsisakyti duoti parodymus apie išpažinties metu gautą informaciją. Darbe aptariami tik Romos katalikų bažnyčios dvasininkų imunitetai, kadangi Lietuvos Respublikoje tai yra vyraujanti religija. Būtina paminėti, jog išpažintį atlieka ne tik katalikai, bet ir protestantai, ir stačiatikiai, taigi šių religijų dvasininkams liudijimo imunitetas minėto BPK straipsnio prasme taip pat turi būti taikomas. Problema ta, kad praktikoje dažniausiai nėra analizuojama, ar asmuo atitinka visas sąlygas, kad jam būtų taikomas liudijimo imunitetas kaip dvasininkui.

Galima išskirti dvi sąlygas dvasininkų imunitetui taikyti:

1) Asmuo turi būti dvasininkas. Norint baudžiamajame procese tinkamai taikyti šį imunitetą, svarbu išsiaiškinti dvasininko sąvoką. Plačiaja prasme dvasininku galima laikyti bet kurios religijos kulto tarną. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad klausytis išpažinčių Romos katalikų tikėjime leidžiama tik kunigams, darytina išvada, jog BPK 80 straipsnio 4 punkte esanti dvasininko sąvoka turėtų būti suprantama siauriau. Kanonų teisė nustato, kad kunigu tampama baigus studijas kunigų seminarijoje ir gavus išventinimą, o išpažinčių kunigas gali klausytis tik tuomet, kai vyskupas suteikia jurisdikciją.³⁴ Be to, svarbu paminėti, jog kunigams, atskleidusiems išpažinties paslaptį, taikoma bažnytinė atsakomybė, todėl baudžiamajame procese būtina numatyti tokį reglamentavimą, kuris būtų suderintas su šiomis kanonų teisės nuostatomis. Taigi ne kiekvienas asmuo, patenkantis į dvasininko sampratą

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

³⁴ JURKA, R. Dvasininkų imunitetas baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3 (45), p. 61.

plačiąja prasme, turi teisę naudotis liudijimo imunitetu, numatytu BPK, kadangi, kaip minėta prieš tai, kanonų teisė griežtai apibrėžia asmenų, galinčių klausytis išpažinčių, ratą.

2) Informacija, apie kurią dvasininkas turi teisę atsisakyti duoti parodymus, turi būti sužinota išpažinties metu. Išpažintis, arba kitaip – Atgailos sakramentas, turi tam tikrą formą, kuriai keliamos tam tikros sąlygos: nuodėmes prisiminti, už jas gailėtis, tvirtai pasižadėti nebeusidėti, nuodėmes išpažinti ir už jas atsilyginti. Tik tinkamai atlikus išpažintį, t.y. laikantis šių sąlygų, suteikiamas kunigo sakramentinis išrišimas.³⁵ Atsižvelgiant į šias sąlygas, galima teigti, jog, jeigu informacija dvasininkui atskleidžiama bet kokia kita forma, apklausti dvasininką baudžiamajame procese apie tokią informaciją būtų galima ir liudijimo imunitetas nebūtų taikomas.

Panašūs reikalavimai asmeniui, kad jam būtų galima taikyti liudijimo imunitetą kaip dvasininkui, keliami ir JAV:

1) Dvasininkas turi priklausyti bažnyčiai ar religinei organizacijai, kuri turi teisę klausytis asmenų atgailos ir kuri turi pareigą saugoti atgailą paslapyje. Kai kuriose valstijose, kaip ir Lietuvoje, imunitetas suteikiamas tik informacijai, sužinotai išpažinties akto metu.

2) Dvasininko pamąstymams ir išvadoms liudijimo imunitetas nėra suteikiamas.

3) Atgaila turi būti atlikta privačiai, nedalyvaujant tretiesiems asmenims.³⁶

Tarp Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto 2000 m. pasirašyta sutartis dėl santykių tarp Katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų, kurioje numatyta, kad Lietuvos Respublika pripažįsta Katalikų Bažnyčiai laisvę vykdyti savo sielovadinę, apaštališkąją ir karitatyvinę misiją. Taip pat Lietuvos Respublika pripažįsta Katalikų Bažnyčios ir jos bendruomenių laisvę viešai atlikti apeigas, organizuotis, mokyti ir teikti sielovadinę pagalbą tikintiesiems ir pripažįsta visišką Katalikų Bažnyčios kompetenciją jos srityje. Iš šių nuostatų kyla Lietuvos įsipareigojimas gerbti Katalikų bažnyčios vykdomas apeigas, taigi ir išpažinties paslaptį baudžiamajame procese. Minėtos tarptautinės sutarties 8 straipsnyje įtvirtintas Lietuvos Respublikos įsipareigojimas garantuoti, jog išpažinties paslaptis jokių atveju nebus pažeista net ir tada, kai kunigas kviečiamas liudytoju arba dalyvauja teisminiame procese.³⁷ Taigi BPK 80 straipsnio 4 punkte numatytas absoliutus dvasininkų imunitetas dėl informacijos, kuri buvo sužinota išpažinties metu. Tai reiškia, kad prieš

³⁵ *Ibidem*, p. 63.

³⁶ V. DEL CARMEN, R. Criminal procedure, law and practise. California, Pasific Grove, 1991, p. 382.

³⁷ Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų, Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2022.

atliekant dvasininko kaip liudytojo apklausą ar jos metu paaiškėjus, kad dvasininko parodymų turinį sudaro išpažinties metu patikėta informacija, ši BPK norma imperatyviai draudžia apklausti tokį asmenį. Dvasininko apklausa apie išpažinties paslaptį sudarančią informaciją negalima net tada, kai dvasininkas pareiškia norą duoti parodymus apie tai. Tokiu atveju, jeigu dvasininkas vis dėlto būtų apklaustas ir būtų gauta tam tikra informacija, reikšminga bylos nagrinėjimui, tačiau dvasininko gauta išpažinties metu, šia informacija pasinaudoti procese nebūtų galima, kadangi pažeidžiami BPK numatyti reikalavimai ir vėliau nustatant, ar buvo laikytasi duomenų (įrodymų) rinkimui keliamų reikalavimų, visi šitie duomenys netektų juridinės reikšmės. Šiai problemai išspręsti galbūt būtų galima pritarti R. Jurkos siūlymui – vadovaujantis BPK 98 str., bet koks fizinis ar juridinis asmuo gali savo iniciatyva pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, todėl, jei dvasininkas savanoriškai siekia pateikti informaciją, sužinotą išpažinties metu, jis gali surašyti ją raštu ir pateikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui, o pastarieji tik patikrina, ar toks raštas atitinka dokumentui keliamus reikalavimus.³⁸ Kita vertus, kalbant apie Romos katalikų bažnyčios dvasininkus, įvertinus tai, jog kanonų teisė numato griežtą atsakomybę už išpažinties paslapties atskleidimą, sunkiai įsivaizduojama situacija, kad kunigas pats savo noru norėtų atskleisti informaciją, sužinotą išpažinties metu.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog dvasininkams suteikti absoliutų liudijimo imunitetą dėl informacijos, kuri buvo sužinota išpažinties metu, baudžiamajame procese būtina ne tik siekiant apsaugoti dvasininkų interesus (pavyzdžiui, dėl atsakomybės už išpažinties paslapties atskleidimą), bet ir pačių tikinčiųjų interesus – labiau pasitikima bažnyčia, jiems patvirtinama, kad valstybė garantuoja tikėjimo laisvę.

³⁸ *Cit.op.* 34, p. 66.

2.6. Viešosios informacijos rengėjų, platintojų, jų savininkų bei žurnalistų imunitetai

Tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnis („Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai reikšti mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų.“³⁹), tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnis („Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.“⁴⁰), tiek Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (toliau – Visuomenės informavimo įstatymas) 4 straipsnis („Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.“⁴¹) įtvirtina informacijos laisvės principą. Ši laisvė nėra absoliuti – visi trys prieš tai minėti teisės aktai numato išimtis, kada ši laisvė gali būti ribojama: „Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“⁴², „Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.“⁴³ (Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta analogiška teisės norma). Informacijos laisvės principo realizavimas baudžiamajame procese yra užtikrinamas suteikiant liudijimo imunitetą viešosios informacijos rengėjams, platintojams, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkams, žurnalistams dėl tos informacijos, kuri pagal Visuomenės informavimo įstatymą yra laikoma informacijos šaltinio paslaptimi, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus arba kai yra priimtas teismo sprendimas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinio paslaptį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos kitų asmenų konstitucinės

³⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁴⁰ *Cit.op.* 33.

⁴¹ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706.

⁴² *Cit.op.* 38.

⁴³ *Cit.op.* 33.

teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas (BK 80 straipsnio 5 punktas). Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis numato, kad viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, išskyrus atvejus, kai informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas. Panašiai reglamentuojama ir *common law* sistemoje – žurnalistas gali pasirinkti liudyti ar ne, išskyrus atvejį, kai, teisėjo nuomone, parodymai reikalingi teisingumo sumetimais, valstybės saugumo interesams arba siekiant užkirsti kelią nusikaltimui.⁴⁴ JAV daugiau nei pusė valstijų yra priėmusios teisės aktus, kuriais saugoma žurnalistų informacijos šaltinio paslaptis, nors teisės aktų nuostatos skiriasi – kai kur taikoma apsauga labai plati, kai kur ypač apribota.⁴⁵ Ankstesnėje BPK 80 straipsnio 5 punkto redakcijoje minėti asmenys galėjo atsisakyti duoti parodymus apie informacijos šaltinio paslaptį savo nuožiūra, teismui nebuvo suteikta teisė įgalioti atskleisti tokią informaciją nepriklausomai nuo susiklosčiusių aplinkybių, t.y. viešosios informacijos rengėjams, platintojams, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkams bei žurnalistams buvo suteiktas absoliutus liudijimo imunitetas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2002 m. spalio 23 d. nutarime konstatavo, kad „įstatymu įtvirtindamas žurnalistą teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio kaip vieno iš žiniasklaidos laisvės garantijų, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, nepažeisti Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių. Įstatymais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įtvirtinant žurnalistą teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio būtų sudaromos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Taigi Įstatymu nustatydamas žurnalistą teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos neatskleisti informacijos šaltinio net ir tada, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, nes informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas. Taip būtų

⁴⁴ *Cit.op.* 7, p. 423.

⁴⁵ *Cit.op.* 36, p. 383.

pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas. Pažymėtina, kad įstatymu įtvirtinus žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio ir kilus klausimui, ar turi būti atskleista informacijos šaltinio paslaptis, kiekvienu konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar informacijos šaltinio neatskleidimu nebus pažeistos Konstitucijos saugomos vertybės. Demokratinėje teisinėje valstybėje tokių klausimų sprendimas yra teismo kompetencija.⁴⁶ Remiantis šiuo Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimu, BPK ir Visuomenės informavimo įstatymas buvo papildyti jau minėta išimtimi, suteikiant teismui diskreciją priimti sprendimą įpareigoti atskleisti viešosios informacijos rengėją, skleidėją, jų savininką, žurnalistą duomenis, sudarančius informacijos šaltinio paslaptį, kai tai būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, t.y. teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi nustatyti, kas yra svarbiau – ar apsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, ar tam tikras konstitucines vertybes. Tačiau suteikiant teismui tokius įgaliojimus, kyla kita problema – neaišku kaip reikia nustatyti proporcijas dėl konstitucinių vertybių reikšmingumo ir apsaugos bei informacijos šaltinio paslapties apsaugos, o BPK ir Visuomenės informavimo įstatyme pateikiami abstraktūs ir neapibrėžti kriterijai. Pavyzdžiui, kyla klausimas, kaip vertinti tą sąlygą, kad informacijos šaltinio paslaptis turi būti atskleista siekiant užtikrinti teisingumo vykdymą. Juk kiekvienu atveju nagrinėjant bet kokią baudžiamąją bylą teismas vykdo teisingumą. Taigi teismui paliekama teisė konkrečiu atveju įvertinti būtinybę atskleisti minėtą informaciją.

Kitas probleminis klausimas kyla analizuojant asmenų, kuriems suteikiamas liudijimo imunitetas pagal BPK 80 straipsnio 5 punktą, sąrašą. Visuomenės informavimo įstatyme pateiktos visų subjektų sąvokos. Viešosios informacijos rengėjas – transliuotojas, leidykla, kino, garso ar vaizdo studija, informacijos, reklamos agentūra, redakcija, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, rengiantis ar pateikiantis skleisti viešąją informaciją. Viešosios informacijos skleidėjas – transliuotojas, retransliuotojas, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, parduodantis ar kitais būdais skleidžiantis viešąją informaciją visuomenei ir atsakantis už tos

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.

informacijos teisėtumą. Žurnalistas - fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui pagal sutartį su juo ir (ar) yra žurnalistų profesinės organizacijos narys.⁴⁷ L.Meškauskaitės nuomone, remiantis tokia žurnalisto samprata, žurnalistu faktiškai gali būti kiekvienas, kuris yra žurnalistų profesinio susivienijimo narys arba nors ir nėra šio susivienijimo narys, profesionaliai įvairiomis formomis prisideda prie viešosios informacijos pateikimo.⁴⁸ Iš tiesų, sąvoka „profesionaliai“ nėra konkrečiai apibrėžta, taigi kiekvienas asmuo save gali vadinti žurnalistu ir nepagrįstai naudotis žurnalisto privilegijomis bei imunitetu baudžiamajame procese. R. Jurka siūlo tokius žurnalisto statusui būdingus požymius, kurie padėtų jį atiboti nuo kitų asmenų: žurnalistikos srities išsilavinimo turėjimas, priklausymas profesinei organizacijai ar pripažintai tarptautinei organizacijai, darbo teisinių santykių su visuomenės informavimo priemone būtinumas, be to, pritariama 2002 m. Liuksemburge vykusioje tarptautinėje konferencijoje ekspertų pasiūlytais požymiais – žurnalisto darbo reguliarumui bei atlygio už tokį darbą gavimui.⁴⁹

Remiantis tuo, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Lietuvoje viešosios informacijos rengėjams, platintojams, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkams bei žurnalistams suteikiamas sąlyginis liudijimo imunitetas. Tai reiškia, kad minėti asmenys tam tikrais atvejais negali atsisakyti duoti parodymus apie savo informacijos šaltinį - teismas turi teisę įpareigoti šiuos asmenis atskleisti informacijos šaltinio paslaptį tokiais atvejais, kai tokios informacijos išsaugojimas yra mažiau svarbus už konstitucines vertybes, kurios būtų pažeistos informacijos neatskleidžiant. Nors aiškiai apibrėžtų kriterijų teisės aktai nepateikia, teismas konkrečiu atveju, atsižvelgdamas į nagrinėjamoje byloje nustatytas aplinkybes, turi išspręsti šį klausimą ir galbūt ateityje būtent teismų praktika suformuos tikslesnius kriterijus.

⁴⁷ *Cit.op.* 40.

⁴⁸ JURKA, R. Žurnalistų imuniteto samprata baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1 (57), p. 71.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 72.

3. ATSKIRŲ KATEGORIŲ LIUDYTOJŲ APKLAUSŲ YPATUMAI

3.1 Nepilnamečio liudytojo apklausos ypatumai

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje numatyta, kad „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“.⁵⁰ Analogiška nuostata perkelta ir į Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme – „Vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip.“⁵¹ Taigi iš šių teisės aktų pateikiamų vaiko sąvokų darytina išvada, kad nepilnamečiu laikomas asmuo, neturintis aštuoniolikos metų.

Atsižvelgiant į tai, kad vaikai yra silpniausi visuomenės nariai, liudytojo vaiko atžvilgiu ikiteisminis tyrimas bei teisminis baudžiamosios bylos nagrinėjimas ir svarbi jų dalis – apklausa – turėtų būti siejama su dviem pagrindiniais tikslais:

- 1) siekiu greitai ir efektyviai atskleisti nusikaltimą;
- 2) siekiu užtikrinti vaiko interesų apsaugą.

Abu šie tikslai yra vienodai svarbūs ir nė vienas neturėtų būti subordinuojamas kitam. Nors parodymų davimas yra susijęs su nemaloniais išgyvenimais, vertimu vėl ir vėl prisiminti nemalonius įvykius, tačiau tiesos nustatymas ir kaltininko nuteisimas valstybės vardu yra svarbi teisėtumo užtikrinimo ir nukentėjusiųjų teisių atkūrimo priemonė. Kita vertus, jau minėtuose pagrindiniuose teisės aktuose, kuriuose įtvirtintos vaiko teisės, t.y. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija bei Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, nurodoma, kad imantis bet kokių veiksmų, liečiančių vaiką, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Taigi siekiant greitai ir efektyviai nubausti kaltininką neturėtų paminami kitų byloje dalyvaujančių asmenų, o ypač vaikų interesai.⁵² Būtent todėl baudžiamojo proceso normose turi būti numatytos specialios taisyklės vaikų apklausai, kurios užtikrintų, kad, būtų gauta tiksli ir išsami informacija iš nepilnamečio liudytojo apie nusikalstamą veiką, nepadarant žalos jo socialiniam ir psichologiniam vystymuisi.

”Atsižvelgiant į BPK nustatytas apklausų taisykles, galima teigti, kad apklausos yra kelių rūšių. Pagal tai, kuris proceso dalyvis apklausiamas, galima skirti: 1) liudytojo ir

⁵⁰ Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

⁵² Vaiko apklausa – perspektyvos Lietuvoje. Prieiga per internetą:

http://www.children.lt/renginiai/20070511_konf/Darius_Mickevicius.pdf [žiūrėta 2009-02-26].

nukentėjusiojo apklausą (joms galioja tos pačios atlikimo taisyklės), bei 2) įtariamojo apklausą. Pagal tai, kas atlieka apklausą, išskirtinos: 1) apklausos, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras; 2) apklausos, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas. Pagal apklausiamo asmens amžių skiriamos: 1) pilnamečių asmenų apklausos, ir 2) nepilnamečių asmenų apklausos. Priklausomai nuo to, kokia apklausa vyksta, pareigūnas be bendrų apklausos taisyklių, turi taikyti ir kai kurias specifines nuostatas, būdingas konkrečiai apklausos rūšiai.⁵³ Nors BPK nėra atskiro skyriaus, įtvirtinančio nepilnamečių asmenų procesinės padėties ypatumus, tačiau yra nuostatų, reglamentuojančių kai kuriuos su nepilnamečiais susijusius proceso aspektus, tokius kaip nepilnamečių liudytojų apklausa ikiteisminiame tyrime ir teismo nagrinėjimo metu. Nepilnamečių liudytojų apklausos ypatumai numatyti BPK. Galima išskirti tokius nepilnamečių liudytojų apklausos ypatumus:

- 1) Nepilnamečių liudytoją apklausiant ikiteisminio tyrimo metu, galimybė, kad jį apklaustų ikiteisminio tyrimo teisėjas, o ne ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras.
- 2) Vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo arba psichologo, atstovo pagal įstatymą dalyvavimas nepilnamečio liudytojo apklausos metu ikiteisminiame tyrime bei teisiamaajame posėdyje.
- 3) Įtariamojo, kaltinamojo ar kitų proceso dalyvių galimybė dalyvauti nepilnamečio liudytojo apklausoje ikiteisminiame tyrime bei teisiamaajame posėdyje.

Be bendrųjų sąlygų, kada liudytoją apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, t.y. jeigu liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu, yra galimybė, kad liudytojas nagrinėjimo teisme metu pakeis parodymus arba pasinaudos teise atsisakyti duoti parodymus, arba jeigu liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus, jaunesnį kaip aštuoniolikos metų liudytoją taip pat gali apklausti ikiteisminio tyrimo teisėjas, kai vaiko interesais to prašo jo atstovas, prokuroras ar gynėjas. Vadinasi, jei nėra prieš tai paminėtų sąlygų, vaikas gali būti apklausiamas ir ikiteisminio tyrimo pareigūno, ir prokuroro. Nors pirminiame naujojo BPK tekste buvo nuostata, kad nepilnamečių liudytoją visais atvejais apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, tačiau po kelių mėnesių galiojimo ji buvo pakeista. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama liudytojo apklausa naudinga tuo, jog ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali būti perskaitomi balsu teisiamaajame posėdyje, ir dėl to

⁵³ AŽUBALYTĖ, R., ANCELIS, P., BURDA, R., Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais, Vilnius, 2005. Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/uploads/media/Teisines_rekomendacijos.doc [žiūrėta 2009-02-26].

nėra būtinybės kviesti nepilnametį liudytoją dalyvauti posėdyje ir dar kartą duoti parodymus, nors BPK išimtiniais atvejais tai leidžia. Taigi, jei apklausą atliktų ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, išimtimi kviesti nepilnametį liudytoją į teisiamąjį posėdį, manytina, tektų naudotis dažniau. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras geriau žino visą konkretaus ikiteisminio tyrimo eigą bei kokia informacija svarbi tolimesniam nusikalstamos veikos tyrimui, nei ikiteisminio tyrimo teisėjas, todėl naudingiau būtų, kad liudytoją apklaustų kuris nors iš jų. Tačiau iškyla dar viena problema – ne kiekvienas ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi tinkamą išsilavinimą ir sugebėjimą, atsižvelgiant į nepilnamečio socialinį ir psichologinį išsivystymą, apklausti vaiką taip, kad jam nebūtų padaroma žala, ir tuo pačiu būtų gauta išsami, tiksli ir atitinkanti tikrovę informacija apie nusikalstamą veiką. Šios problemos sprendimo būdas – BPK numatyta galimybė nepilnamečio liudytojo apklausoje dalyvauti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovui arba psichologui.

Iki 2009 metų sausio 1 dienos galiojusioje BPK 186 straipsnio redakcijoje buvo numatyta galimybė esant reikalui, proceso dalyvių prašymu, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, kviesti valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą, kurie padėtų apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Nuo 2009 metų sausio 1 dienos tai jau nebe galimybė – proceso dalyvių prašymu, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas ar psichologas privalo būti kviečiami į nepilnamečio apklausą. Manytina, kad, nors ir bandoma ieškoti galimybių, kaip kuo geriau užtikrinti vaiko interesų apsaugą, minėto BPK pakeitimo nepakanka, nes vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas ar psichologas visais atvejais turėtų būti kviečiami į nepilnamečio liudytojo apklausą ir tai neturėtų priklausyti nuo proceso dalyvių, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyvos. Teisiamojo posėdžio metu apklausiant nepilnametį liudytoją vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo ar psichologo dalyvavimas bet koku atveju yra privalomas. Kitas asmuo, kuris gali dalyvauti nepilnamečio liudytojo apklausoje yra jo atstovas pagal įstatymą. Nors BPK nenumato, kad nepilnamečio liudytojo apklausoje privalomai turi būti kviečiamas dalyvauti jo atstovas („Jaunesnio kaip aštuoniolikos metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje turi teisę dalyvauti jo atstovas.“⁵⁴), tačiau Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro nurodymo Dėl

⁵⁴ *Cit.op.* 3.

Generalinio prokuroro 2002-10-16 Nr. 143 „Dėl prokurorų veiklos užtikrinant vaikų teisių apsaugą, nuo smurto nukentėjusių vaikų teisių ir teisėtų interesų gynimą“ dalinio pakeitimo 1.8 punkte įtvirtinta, jog būtina „užtikrinti, kad atliekant mažamečių nukentėjusiųjų ar liudytojų apklausą būtų laikomasi baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos ir apklausoje dalyvautų atstovas pagal įstatymą, o esant reikalui ir valstybinės Vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas.“⁵⁵ Tiesa, šiame nurodyme kalbama apie mažamečius asmenis, t.y. neturinčius keturiolikos metų. Manytina, jog mažamečiai asmenys nėra pakankamai socialiai ir psichologiškai subrendę, kad galėtų laisvai duoti parodymus ir suteikti informaciją visiškai nepažįstamiems asmenims, nedalyvaujant jų artimiems žmonėms ir svetimoje aplinkoje. Atitinkamai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų asmenys taip pat gali būti nepakankamai subrendę, todėl konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar būtinai apklausoje turi dalyvauti jų atstovai pagal įstatymą. Kas yra teisėti vaiko atstovai sąvoka pateikiama Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme - tai „tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus.“⁵⁶ Vienas iš svarbių aspektų, į kurį būtina atsižvelgti, tai nepilnamečio asmens ir jo atstovų pagal įstatymą tarpusavio santykiai, kadangi gali būti, jog apklausoje dalyvaujant apklausiamo vaiko atstovui, vaikas kaip tik neatskleis informacijos apie nusikalstamą veiką, pavyzdžiui, bijodamas tėvų reakcijos, pasmerkimo ir pan. Kalbant apie mažamečių apklausas, dar viena svarbi priemonė palengvinti tokioms apklausoms numatyta minėtame Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro nurodyme - „mažamečio liudytojo apklausai būtina parinkti neutralią, jų psichikos nežalojančią aplinką“.⁵⁷ Neutrali, vaiko psichikos nežalojanti aplinka - vaiko apklausos kambariai. „Lietuvoje pirmieji tokio pobūdžio apklausos kambariai pradėti kurti nuo 2005 metų. Šiuo metu Vilniuje veikia 3 minėti kambariai.“⁵⁸ Psichologų nuomone, vaikas

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro nurodymas Dėl Generalinio prokuroro 2002-10-16 Nr. 143 „Dėl prokurorų veiklos užtikrinant vaikų teisių apsaugą, nuo smurto nukentėjusių vaikų teisių ir teisėtų interesų gynimą“ dalinio pakeitimo. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/Generalinioprokuroronurodymai/tabid/238/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-02-25].

⁵⁶ *Cit.op.* 50.

⁵⁷ *Cit.op.* 54.

⁵⁸ Prokurorai ir specialistai skiria didelį dėmesį nepilnamečių liudytojų apklausai. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10256842/?Prokurorai.ir.specialistai.skiria.dideli.demesi.nepilnameciu.liudytoju.apklausiai=2009-01-28_11-33> [žiūrėta 2009-03-25].

apklausiamas vaiko apklausos kambaryje patiria mažesnę įtampą nei teismo salėje ar ikiteisminio tyrimo įstaigoje, todėl praktikoje jie turėtų būti kuo dažniau naudojami.

Labai svarbus nepilnamečių asmenų liudijimo ypatumas yra galimybė jų apklausoje ikiteisminio tyrimo metu dalyvauti įtariamajam. Žinoma, tokia galimybė atsiranda tik tokiu atveju, jeigu apklausa atliekama ikiteisminio tyrimo teisėjo, nes apklausą atliekant ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui taikomos bendrosios taisyklės ir įtariamasis neturi teisės joje dalyvauti. BPK numato, kad „jeigu jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje dalyvauja įtariamasis ar jo gynėjas, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo užtikrinti, kad tokiam liudytojui ar nukentėjusiajam nebūtų daromas neleistinas poveikis“⁵⁹, o jei toks poveikis gali būti daromas, ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi neleidžia įtariamajam dalyvauti apklausoje. Iki 2009 metų sausio 1 dienos BPK nebuvo numatyta galimybė ikiteisminio tyrimo teisėjui nutartimi neleisti įtariamajam dalyvauti apklausoje, tačiau siekiant labiau apsaugoti nepilnamečių interesus bei užtikrinti, kad nebūtų daromas neleistinas poveikis, BPK atsirado tokia papildoma apsaugos priemonė. Be to, ne tik įtariamajam gali būti neleistą dalyvauti patalpoje, kurioje atliekama apklausa, tai taip pat taikoma ir kitiems proceso dalyviams – nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir t.t. – jei manoma, kad jie gali daryti neleistiną poveikį nepilnamečiui. „Neleistinas poveikis“ – ganėtinai abstrakti sąvoka. Manytina, kad tai turėtų būti toks poveikis, dėl kurio nepilnamečis liudytojas gali patirti psichologinę traumą, negali pateikti tikslios, atitinkančios tikrovę informacijos. Kita vertus, negali būti apribojama įtariamojo teisė į gynybą – įtariamasis turi teisę pats apklausti liudytojus. Taigi tokiu atveju, kai apklausoje pats įtariamasis nedalyvauja, privalomai turi būti daromas garso ir vaizdo įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Tačiau tokios techninės galimybės ne visada įmanomos, todėl jei įtariamasis ir kiti proceso dalyviai stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos negali, apklausa atliekama įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams nedalyvaujant. Tada apklausos metu padarytas garso ir vaizdo įrašas tuoj po apklausos parodomas įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, kurie per ikiteisminio tyrimo teisėją turi teisę užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Taip tuo pat metu apsaugomi ir nepilnamečio interesai, ir užtikrinama įtariamojo teisė į gynybą.

⁵⁹ *Cit.op.* 3.

Teoriškai, vadovaujantis BPK normomis, tam, kad būtų apsaugoti nepilnamečio interesai, ikiteisminio tyrimo metu jaunesnis kaip aštuoniolikos metų liudytojas turėtų paprastai būti apklausiamas ne daugiau kaip vieną kartą, tačiau, deja, praktikoje „silpnai realizuojamos įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos, kurios padėtų išspręsti su nepilnamečių apklausomis susijusias problemas, pavyzdžiui, nesilaikoma rekomendacijos paprastai vaiką apklausti vieną kartą, nedaromas vaizdo ar garso įrašas apklausos metu“⁶⁰. Tuo tarpu tyrimais įrodyta, jog daugkartinės apklausos, kai apklausia skirtingi žmonės, yra susijusios su antriniu vaikų traumavimu bei parodymų patikimumo mažėjimu: jeigu vaikas apklausiamas daugiau kaip tris kartus, mažėja parodymų patikimumas. BPK numato, jog jaunesnis kaip aštuoniolikos metų liudytojas į teisiamąjį posėdį kviečiami tik išimtiniais atvejais, o jeigu nustatoma, kad jaunesniam kaip aštuoniolikos metų liudytojui dėl apklausos teisme gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių, į teisiamąjį posėdį šis liudytojas apskritai nešaukiamas ir posėdyje balsu perskaitomi jo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Taigi manytina, kad pagrindinė problema yra apklausų skaičius ikiteisminio tyrimo metu.

Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, jog nepilnamečiai asmenys nėra pakankamai socialiai ir psichologiškai subrendę, kad baudžiamajame procese būtų apklausiami tokia pat bendra tvarka kaip ir pilnamečiai asmenys, todėl BPK numatyti nepilnamečių apklausų ypatumai turi didelę reikšmę tiek baudžiamojo proceso tikslų įgyvendinimui, tiek nepilnamečių interesų apsaugai kaip vienam iš tikslų. Juk dėl netinkamo nepilnamečių asmenų apklausos organizavimo, nepilnamečiai liudytojai gali būti papildomai traumuojami baudžiamojo proceso metu, netinkamai atstovaujamos jų teisės, mažėja jų duodamų parodymų patikimumas.

⁶⁰ *Cit.op.* 51.

3.2 Prezidento apklausos ypatumai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 77 straipsnyje numatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas ir jis atstovauja Lietuvos valstybei. Atsižvelgiant į ypatingą ir svarbią Prezidento padėtį, BPK numato specialias jo apklausos taisykles. BPK 82 straipsnyje kaip vienas iš liudijimo ypatumų įvardijama Prezidento apklausa: „Respublikos Prezidentą jo sutikimu apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas Respublikos Prezidento rezidencijoje. Į teismo posėdį Respublikos Prezidentas nešaukiamas.“⁶¹ Taigi bendrosios liudytojo apklausos taisyklės taikomos tik tiek, kiek šis straipsnis nenumato kitokio reglamentavimo. Galima išskirti tokius reikalavimus, taikomus Prezidento apklausai:

- 1) Norint apklausti Prezidentą būtinas jo sutikimas.
- 2) Apklausti Prezidentą gali tik ikiteisminio tyrimo teisėjas.
- 3) Prezidento apklausa turi vykti jo rezidencijoje. Rezidencija – tai pareigas einančio Respublikos Prezidento darbo ir (ar) gyvenamoji vieta.⁶²
- 4) Prezidentas nešaukiamas į teismo posėdį.

Deja, ši BPK norma, reglamentuojanti Prezidento apklausos ypatumus, pirmą ir kol kas vienintelį kartą praktikoje buvo pritaikyta 2003 m. lapkričio 17 d., kai kaip liudytojas buvo apklaustas vėliau apkaltos tvarka iš pareigų nušalintas Respublikos Prezidentas Rolandas Paksas. Jis sutiko duoti parodymus ikiteisminiame tyrime, pradėtame dėl neleistino poveikio darymo Respublikos Prezidentui, kuriame įtariamuoju, o paskui ir kaltinamuoju, buvo Jurijus Borisovas. Apklausa vyko Prezidentūroje. Kadangi praktikos, kaip turėtų vykti tokio pobūdžio apklausa, iki tol nebuvo, prieš apklausą iškilo rimtų teisinio pobūdžio abejonių: prokuratūrai ir teismui buvo neaišku, ar per Prezidento apklausą vadovautis vien tik BPK 82 straipsnio nuostatomis, ar reikia remtis ir 184 straipsniu. BPK 184 straipsnyje numatytos ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo apklausos taisyklės. Jeigu Prezidento apklausoje būtų vadovaujama BPK 82 straipsniu, kaip jau minėta, visiems kitiems apklausos aspektams, kas nėra numatyta šiame straipsnyje, taikomos bendrosios apklausos nuostatos. Taigi apklausoje nedalyvauja įtariamasis ir jo gynėjas. Tačiau tam, kad nebūtų pažeista įtariamojo teisė į gynybą, liudytojas šaukimu išskviečiamas dalyvauti teisiamajame posėdyje ir įtariamasis (teismo posėdyje jau kaltinamasis) ar jo gynėjas gali

⁶¹ *Cit.op.* 24.

⁶² Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas, Valstybės žinios, 1993, Nr. 5-89.

užduoti liudytojui klausimus. Prezidento apklausos atveju, atsižvelgiant į tai, kad Prezidentas į teismo posėdį nešaukiamas, iškyla įtariamojo teisės į gynybą užtikrinimo problema - BPK 44 straipsnio 7 dalyje numatytas vienas iš asmens teisių apsaugos baudžiamojo proceso metu apsaugos aspektų yra nusikalstamos veikos padarymu įtariamo ar kaltinamo asmens teisė pačiam apklausti liudytojus. Vadovaujantis BPK 184 straipsniu, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje privalo dalyvauti prokuroras, kuris turi teisę apklausos metu užduoti papildomų klausimų, po apklausos susipažinti su apklausos protokolu ir prašyti jį papildyti. Be to, apie tokią ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą privalo būti informuoti įtariamasis bei jo gynėjas ir jie turi teisę apklausoje dalyvauti (jei įtariamasis suimtas, jis pristatomas į apklausos vietą), kurie taip pat gali užduoti papildomų klausimų, po apklausos susipažinti su apklausos protokolu bei teikti dėl jo pastabas. Prieš minėtąją Respublikos Prezidento Rolando Pakso apklausą Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas net kreipėsi konsultacijos į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą dėl šio teisės taikymo klausimo išsprendimo. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nepaisant to, kad Teismų įstatymas suteikia Lietuvos Aukščiausiajam Teismui teisę konsultuoti teisėjus įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimais, atsisakė suteikti paaiškinimus žemesnės instancijos teismui, motyvuodamas tuo, kad kreipimasis tokiu klausimu siejasi su konkrečia dar ikiteisminiame tyrime esančia byla, o ne bendro pobūdžio teisės taikymo problema. Vis dėlto buvo priimtas sprendimas, kad apklausoje turi dalyvauti ir prokuroras, ir įtariamasis su savo gynėju.

Taigi, įvertinant ypatingą Respublikos Prezidento padėtį valstybėje, baudžiamajame procese turi būti numatytos specialios tokio asmens apklausos taisyklės, tačiau kyla klausimas, ar būtinas toks reikalavimas, kaip Prezidento sutikimas būti apklaustam. Tam, kad būtų apsaugota Prezidento asmenybė, pati apklausa vyksta Prezidento Rezidencijoje, į teismo posėdį Prezidentas nėra kviečiamas, tačiau jei Prezidentas žino svarbią informaciją, kuri patvirtintų nusikalstamos veikos padarymo faktą ar atskleistų nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, manytina, kad Prezidentas turėtų duoti parodymus kaip liudytojas.

3.3 Liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausos ypatumai

Tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas didžioji dalis duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, gaunama iš liudytojų parodymų. Liudytojų parodymai didelę reikšmę baudžiamajame procese turi tik tada, kai jie yra objektyvūs, o tai pasiekti įmanoma tik tokiu atveju, jeigu liudytojo parodymai formuojasi laisvai, nesant išorinių neigiamų fizinių, psichinių, intelektinių veiksnių, bei yra duodami laisvai ir valingai. Tačiau nusikalstamo pasaulio šešėlinė įtaka nuolat didėja, daromas poveikis asmenims, turintiems tam tikrų žinių, reikšmingų nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, siekiama taip paveikti šiuos asmenis, kad jie atsisakytų duoti parodymus, pateiktų tikrovės neatitinkančius duomenis, nuslėptų tam tikras aplinkybes ir pan. Nusikaltėlių tikslas yra per liudytojus, kaip proceso dalyvius, paveikti pačius jų duodamus parodymus, jų turinį, palenkti situaciją savo naudai. Savaiame suprantama, kad baudžiamojo proceso prasme svarbiausia saugoti pačius parodymus, tačiau visas mechanizmas veikia per patį liudytoją, duodantį šiuos parodymus. Taigi didžiausias dėmesys turi būti kreipiamas į liudytojo, jo asmens apsaugą. Lietuvos teisinėje sistemoje šiam tikslui įgyvendinti egzistuoja nemažai teisinių priemonių. Pavyzdžiui, bylos teismuose nagrinėjamos viešai, tačiau posėdis gali būti uždaras tokiu atveju, kai apklausiamas liudytojas ar nukentėjęsysis, kuriam taikomas anonimiškumas (BPK 9 straipsnio 2 dalis). Kita priemonė, nors ir netiesiogiai užtikrinanti liudytojų apsaugą, – procesinių prievartos priemonių taikymas įtariamajam (ar kaltinamajam). Pavyzdžiui, vienas iš pagrindų suėmimui taikyti yra tai, kad įtariamasis pats ar per kitus asmenis gali bandyti paveikti nukentėjusiuosius, liudytojus, ekspertus, kitus įtariamuosius, kaltinamuosius ar nuteistuosius (BPK 122 straipsnio 3 dalies 1 punktas). Viena iš reikšmingiausių liudytojų apsaugos priemonių yra anonimiškumo suteikimas.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje anonimiškumo taikymo liudytojui institutas nėra absoliučiai naujas. Jis buvo įtvirtintas ir seniau galiojusiam Baudžiamojo proceso kodekse, tačiau naujajame BPK liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas procesinės padėties reglamentacija yra aiškiai susisteminta ir išskirta į atskirą normų grupę (tam skiriamas BPK ketvirtasis skirsnis). Tai teigiamas bruožas, tačiau pagrįstai kyla abejonių ar taikant šias BPK nuostatas bus išvengta liudytojų apsaugos mechanizmo veikimo nesklandumų. Aiškiai matyti, jog įstatymų leidėjas “nesiryžo” suteikti anonimiškumo

taikymo pagrindams truputį daugiau lankstumo.⁶³ Aišku, bendra nuostata, numatyta BPK 198 straipsnio 1 dalyje yra “Nukentėjusysis ar liudytojas šio kodekso nustatyta tvarka gali prašyti prokurorą ar ikiteisminio tyrimo pareigūną taikyti jam anonimiškumą“.⁶⁴ Tos pačios nuostatos taikomos tiek nukentėjusiajam, kuriam taikomas anonimiškumas, tiek liudytojui, tačiau, atsižvelgiant į iškeltus šio darbo tikslus, šis institutas bus analizuojamas tik liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, prasme. Kitos minėto ketvirtojo skirsnio normos apibrėžia anonimiškumo taikymo ribas: galima teigti, kad turi būti nustatytos trys grupės kriterijų, į kuriuos atsižvelgiant priimamas sprendimas, ar asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas, ar ne. Taikyti anonimiškumą ar ne yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro prerogatyva. Raštu prašyti šios teisės gali bet kuris liudytojas, bet anonimiškumas jam suteikiamas tik tuomet, jeigu jis atitinka visus kriterijus. Kaip pirmoji grupė kriterijų gali būti įvardinti BPK 199 straipsnyje numatyti ir Lietuvos Respublikos Generalinio Prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu patvirtintoje rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo (toliau – Rekomendacija dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo) detalizuoti anonimiškumo suteikimo pagrindai:

1. Gresia realus pavojus liudytojo ar jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui. Tai, kad asmuo kreipiasi į ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą, prašydamas taikyti anonimiškumą, pirmiausia būna sąlygota iškilusios grėsmės jam, jo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams. Tačiau grėsmė asmens saugumui iš tikrųjų turi būti reali, apibrėžta ir bauginanti. Kaip numatyta minėtoje Rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo, tai turi būti ne šiaip neapibrėžtas pavojus asmens saugumui, o BK numatytos nusikalstamos veikos - nužudymas, suluošinimas, išžaginimas, asmens pagrobimas, turto sunaikinimas ir pan.⁶⁵ Bet grėsmės realumą nustatyti neretai yra sudėtinga ar net neįmanoma – kasdieniame gyvenime neretai pasitaiko grasinimo atvejų, o prireikus įvertinti jų realumą kyla nemažai problemų. Rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo numatytos

⁶³ JURKA, Raimundas. Liudytojų apsauga: teisinių apsaugos priemonių mechanizmo vertinimas. *Teisės problemos*, 2003, Nr. 2(40), p. 58.

⁶⁴ *Cit.op.* 3.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. lapkričio 19 d. įsakymo Nr. I-181 redakcija) rekomendacija „Dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo“. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-03-29].

aplinkybės, į kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, vertindamas pavojaus grėsmės realumą, turi atsižvelgti:

a) Galimas subjektyvumo elementas – liudytojas gali pervertinti pavojaus grėsmę, jei, pavyzdžiui, yra linkęs fantazuoti. Iš tiesų, argi maža žmonių, anaipol nesergančių paranoja, bet jaučiančių, pavyzdžiui, persekiojimo baimę. Arba, atvirkščiai, asmuo gali net nesuvokti, kad yra kažkokia grėsmė jo ar jo artimųjų saugumui. Tai gali numatyti prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atsižvelgdami į byloje esančius faktinius duomenis, gautą operatyvinę informaciją, teisėsaugos institucijų atskleistas nusikaltėlių susidorojimo su jiems nepalankiais liudytojais tendencijas. Kadangi Lietuvos teisės aktai nesuteikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui teisės taikyti anonimiškumą asmeniui, neišreiškusiam tokios savo valios, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, įvertinę minėtas aplinkybes, gali pasiūlyti asmeniui prašyti taikyti anonimiškumą.

b) Kadangi objektyviai nustatyti, ar asmeniui davus tam tikrus parodymus, jis ar jo artimieji bus sužaloti, nužudyti, sunaikintas jų turtas, neįmanoma, todėl galima tik daryti tikėtiną prielaidą, kurios tikėtinumo laipsnis priklauso nuo liudytojo santykių su įtariamaisiais, jo parodymų svarbos, byla suinteresuotų asmenų psichologinės būklės – polinkio į agresiją ir pan. Geras pavyzdys, kaip konkrečiu atveju turi būti atsižvelgiama į byloje susiklosčiusias aplinkybes, būtų LAT 2000 m. spalio 10 d. išnagrinėta baudžiamoji byla Nr. 2K-599/2000, kurioje LAT konstatavo, jog šiuo konkrečiu atveju liudytojų asmens tapatybės duomenų išlaptinimas buvo būtinas, kadangi išlaptintieji liudytojai – įkalinimo vietoje bausmę atliekantys asmenys ir atsižvelgiant į pataisos darbų kolonijoje esamą padėtį (neigiamą kalinių požiūrį į asmenis, bendradarbiaujančius su teisėsaugos institucijomis), kalinių tarpusavio santykių hierarchiją, jiems būtų kilusi reali grėsmė.⁶⁶

c) Faktas, kad egzistuoja tam tikra nusikalstama organizacija, savaime turėtų būti vertinamas kaip keliantis realią grėsmę, nes organizuotų grupių padarytos nusikalstamos veikos paprastai būna sunkesnės, žiauresnės nei nusikalstamos veikos, padarytos pavienio asmens.

d) Gali būti jau padarytas neteisėtas poveikis liudytojui, siekiant sudaryti kliūtis liudytojui duoti parodymus, bandymai įbauginti grasinant, kad neduotų parodymų, grasinimai kerštu dėl jau duotų parodymų. Tokiu atveju iškyla problema, kad net ir suteikus asmeniui anonimiškumą, iš jo parodymų turinio suinteresuoti byla asmenys galės nustatyti tapatybę.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 10 d. nutartis Nr. 2K-599/2000. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis. Teismų praktika. 2001, Nr. 14.

Todėl Rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo numatyta, kad tokia apsaugos priemonė kaip anonimiškumo suteikimas gali būti taikoma, tik tada, kai įtariamieji, kaltinamieji, teisiai, jų draugai, giminaičiai ar kiti asmenys iš parodymų negalės nustatyti liudytojo tapatybės. Jei tapatybės nuslėpti neįmanoma, anonimiškumo taikymas netektų prasmės, todėl turėtų būti taikomos kitos liudytojo apsaugos priemonės, numatytos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme (pavyzdžiui, fizinė asmens ir jo turto apsauga, laikinas asmens perkėlimas į saugią vietą, specialaus režimo, pagal kurį teikiami duomenys apie asmenį iš valstybės ir žinybinių registru bei informacinių sistemų, nustatymas, asmens gyvenamosios, darbo ar mokymosi vietos pakeitimas, asmens tapatybės ir biografijos duomenų pakeitimas plastinės operacijos, keičiančios asmens išvaizdą, padarymas, šaunamojo ginklo, specialiųjų priemonių asmeniui išdavimas, finansinė parama⁶⁷).

2. Liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese. Apie informacijos, kurią gali suteikti liudytojas, svarbą sprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, atsižvelgdami į konkrečias bylos aplinkybes ir joje esančius duomenis (pavyzdžiui, ar įmanoma kitomis priemonėmis sužinoti ir pagrįsti tą informaciją ir pan.). Rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo siūloma atsižvelgti į kaltinamojo akto, kaip vieno svarbiausių proceso dokumentų, kuriuo byla perduodama teismui, turinio elementus. BPK 219 straipsnyje išvardinta, kokie duomenys turėtų būti kaltinamajame akte. Aptariamu aspektu svarbiais turėtų būti laikomi duomenys apie padarytos nusikalstamos veikos vietą, laiką, būdą, padarinius, kitas svarbias aplinkybes, apibūdinančias padarytą nusikalstamą veiką, taip pat pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas.

Manytina, jog sąvoka „svarbūs baudžiamajame procese“ per daug abstrakti ir kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant, ar liudytojui turėtų būti suteiktas anonimiškumas, susiduriama su tam tikromis problemomis. Visų pirma, anonimiškumo taikymo ir nustatymo pradžios momentas dažniausiai siejamas tik su ikiteisminio bylos tyrimo stadija. Tuo tarpu pagal BPK 20 straipsnio 2 dalį, ar duomenys laikytini įrodymais, vertina ir sprendžia tik teismas ar teisėjas, kurio žinioje yra byla. Iš to seka, jog pagal BPK 199 straipsnio 1 dalies 2 punktą, ar liudytojo parodymai gali būti svarbūs baudžiamajai bylai gali vertinti tik teismas ar teisėjas teismo nagrinėjimo metu, kadangi būtent teismas ar teisėjas priimdami nuosprendį vertina

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 20-250.

kuriais duomenimis pagrįsti kaltinamojo kaltę, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Tokiu atveju kyla problema, kaip ikiteisminio tyrimo metu įvertinti, ar liudytojo parodymai, kaip informacijos šaltinis, duomenys, kurie gali turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra svarbūs bylai. Antra, kadangi anonimiškumas liudytojams yra nustatomas bei taikomas ir pirminėje baudžiamąo proceso stadijoje – ikiteisminio tyrimo metu, jeigu ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nustato tokį pagrindą, t.y. kad liudytojo parodymai svarbūs baudžiamajame procese, visuomet lieka tikimybė, jog teismas ar teisėjas teismo nagrinėjimo metu gali pripažinti šiuos parodymus nesant svarbiais baudžiamajai bylai, o tai yra pagrindas atsisakyti taikyti anonimiškumą liudytojui, kuriam realiai gresia pavojus.

3. Liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Kas yra labai sunkus, sunkus ir apysunkis nusikaltimas, sąvokas pateikia BK. Nusikaltimas – tai pavojinga, BK uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė. Tada priklausomai nuo to, kokio dydžio laisvės atėmimo bausmė numatyta už BK įtvirtintą konkrečią nusikalstamą veiką, nusikaltimai priskiriami prie labai sunkių (už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta laisvės atėmimo bausmė viršija dešimt metų), sunkių (už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta laisvės atėmimo bausmė viršija šešerius metus, bet neviršija dešimties metų), apysunkių (už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta laisvės atėmimo bausmė viršija trejus metus, bet neviršija šešerių metų) bei nesunkių (už kuriuos baudžiamajame įstatyme numatyta laisvės atėmimo bausmė neviršija trejų metų).⁶⁸ Tai formalus anonimiškumo suteikimo pagrindas, kadangi atsižvelgiama į konkrečias BK normas, kurios apibūdina nusikaltimą, inkriminuojamą ar galimą inkriminuoti įtariamajam ir vėliau kaltinamajam, kaip labai sunkų, sunkų ar apysunkį, ir atrodo neturėtų kelti diskusijų dėl jo taikymo. Vis dėl to būtina paminėti, jog praktikoje gali susidaryti tokių situacijų, jog problemų sukeltų net ir šis, atrodo, formalus pagrindas. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu nustatomos vienokios faktinės aplinkybės, įtariamajam inkriminuojamas, tarkime, apysunkis nusikaltimas. Taigi anonimiškumas gali būti taikomas. Tačiau teismo nagrinėjimo metu nustatomos kitokios faktinės aplinkybės ir kaltinime nurodyta nusikalstama veika perkvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį nesunkų nusikaltimą ar net baudžiamąjį nusižengimą, ir pagrindas taikyti anonimiškumą išnyksta, nors grėsmė asmeniui, duodančiam parodymus, tikrai egzistuoja. Arba atvirkščiai,

⁶⁸ *Cit.op.* 24.

ikiteisminio tyrimo metu buvo atsisakyta taikyti anonimiškumą, nes buvo inkriminuojamas nesunkus nusikaltimas, o teisme kvalifikavimas pakeistas pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, ir anonimiškumo taikymui pagrindas jau atsiranda. Antruoju atveju, jeigu asmeniui anonimiškumo taikymo pagrindas atsiranda tik teisme, perkvalifikavus nusikalstamą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, problemos sprendimo būdas galėtų būti minėtos liudytojo apsaugos priemonės, numatytos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme, kadangi asmens tapatybė jau žinoma ir taikyti anonimiškumą nebelieka tikslo.

Pažymėtina, kad liudytojui teisė į anonimiškumą suteikiama tik tuomet, kai yra visi šiame straipsnyje išvardinti pagrindai. Be to, jų negalima aiškinti išplečiant ar daryti tam tikras išimtis. Kaip jau minėta prieš tai, anonimiškumas taikomas tik išimtiniais atvejais, todėl logiška, kad įstatymų leidėjas bando nustatyti detalai reglamentuotą anonimiškumo taikymo procesą. Deja, kai kurie pagrindai labiau vertinamojo pobūdžio ir konkrečiu atveju nuspręsti, galima taikyti anonimiškumą ar ne, kyla problemų. Pavyzdžiui, LAT 2003 m. sausio 28 d. nutartyje įdomiai argumentavo, kodėl liudytojo asmens tapatybę nustatančių duomenų išlaptinimo nuostatos nebuvo pažeistos ir grėsmė liudytojo saugumui tuo konkrečiu atveju buvo reali – „nužudymas – sunkus nusikaltimas, liudytojo parodymai gana reikšmingi, todėl kyla reali grėsmė, kad bus kerštaujama, tuo pačiu ir reali grėsmė liudytojo saugumui.“⁶⁹ Manytina, kad tokių argumentų pagrįsti anonimiškumo taikymo būtinybę nepakanka.

Antra grupė kriterijų – tai tam tikros sąlygos, kurių neturi būti, norint taikyti liudytojui anonimiškumą. Jos įtvirtintos BPK 200 straipsnio 2 dalyje:

1. Asmuo neturi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių bylai reikšmės dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų. Minėtoje Rekomendacijoje dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo numatytas įpareigojimas ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui patikrinti, ar liudytojas neturi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių bylai reikšmės dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų. Tai siūloma daryti tik tokiu atveju, kai yra tam tikrų duomenų, prielaidų ar abejonių, kad liudytojas gali turėti tam tikrų fizinių ar psichinių trūkumų, kitu atveju – joks patikrinimas neatliekamas ir konstatuojama, kad liudytojas trūkumų neturi. Jei nustatoma, kad asmuo tokių trūkumų turi, asmuo apskritai negali būti

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 28 d. nutartis Nr. 2K-20/2003, kat. S-2.2.1; S-2.2.5).

liudytoju baudžiamajame procese ir, savaime suprantama, nebekyla klausimas dėl anonimiškumo taikymo. Taigi galima teigti, kad šios aplinkybės nebuvimas turi būti nustatomas kiekvienu atveju, kai asmuo duoda parodymus apie nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti reikšmingas aplinkybes, o ne tik tada, kai sprendžiamas klausimas dėl anonimiškumo suteikimo. Kita vertus, taikant anonimiškumą gebėjimas suvokti bylai tirti reikšmingas aplinkybes ir duoti apie jas parodymus įgyja didesnę reikšmę, kadangi anonimiškumo taikymas susijęs su įtariamojo ar kaltinamojo teisės į gynybą apribojimu.

2. Asmuo nebuvo anksčiau teistas už melagingų parodymų davimą. Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo patikrinti, ar liudytojas nebuvo anksčiau teistas už melagingų parodymų davimą. Vadovaujantis minėta Rekomendacija dėl anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo, jeigu asmuo buvo teistas už melagingų parodymų davimą, nepriklausomai nuo to, teistumas išnykęs ar panaikintas, anonimiškumą taikyti netikslinga. Tokią nuostatą galima paaiškinti tuo, jog, jei asmuo vieną kartą davė melagingus parodymus, nebėra tvirtos garantijos, kad šį kartą duos teisingus parodymus, o šiuo atveju kalbama apie anonimiškumo suteikimą, taigi ir apie įtariamojo ar kaltinamojo teisės laisvai, tiesiogiai apklausti šį asmenį apribojimą.

3. Dėl asmeninių arba savanaudiškų motyvų asmuo gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį. Tokią informaciją galima iš dalies (pavyzdžiui, tarpusavio santykius, ryšius) nustatyti iš ikiteisminio tyrimo medžiagos, operatyvinės veiklos, tačiau konkrečiu atveju įvertinti, ar asmuo dėl tam tikrų asmeninių motyvų duos melagingus parodymus ar ne, be galo sudėtinga ir subjektyvu.

Trečiasis kriterijus, į kurį būtina atsižvelgti sprendžianti dėl anonimiškumo liudytojui taikymo, yra tai, jog iš to asmens duotų parodymų nebus įmanoma nustatyti jo tapatybės, kitaip visas anonimiškumo taikymo procesas netektų prasmės ir tikslo. Kita vertus, LAT 2001 m. vasario 6 d. nutartyje pasisakė, kad „netgi nuteistiesiems žinoma įslaptintojo liudytojo pavardė ir vardas negali būti pagrindas išslaptinti kitus ankstesnius asmens duomenis ir šį asmenį apklausti viešame teismo posėdyje, kadangi tai susiję su įslaptinto asmens anonimiškumo ir saugumo garantijomis.“⁷⁰

Paprastai teismai, apklausdami asmenis, kuriems taikomas anonimiškumas, kruopščiai patikrina, ar buvo įstatyme nustatyti anonimiškumo taikymo nukentėjusiajam ir liudytojui pagrindai ir sąlygos. Pavyzdžiui, LAT 2006 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 6 d. nutartis Nr. 2K-142/2001, kat. S-2.

549/2006: „Anonimiškumo taikymo liudytojams pagrindai yra nustatyti BPK 199 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas, jeigu yra trys sąlygos, nurodytos BPK 199 straipsnio 1 dalyje: gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui; nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajai bylai; nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus ar sunkaus nusikaltimo. BPK 199 straipsnio 2 dalyje taip pat pažymėta, kad nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas taikomas, jeigu yra visi šiame straipsnyje išvardyti pagrindai. Iš bylos medžiagos matyti, kad liudytojas Nr. 1, kuriam taikomas anonimiškumas, dalyvavo baudžiamajame procese dėl BK 260 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų, dėl kurių padarymo įtarimai buvo pareikšti A. G. ir R. E. Šios veikos pagal BK 11 straipsnio 2 dalį priskiriamos prie sunkių nusikaltimų, anoniminio liudytojo parodymai buvo svarbūs baudžiamojame byloje, nes jis buvo tas asmuo, kuris tiesiogiai dalyvavo perkant ir parduodant psichotropines medžiagas. Anonimiškumas liudytojui buvo suteiktas ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu liudytojo prašymu, kurį jis parašė prieš jo apklausą 2005 m. gegužės 25 d. ir kuriame jis nurodė, kad dėl dalyvavimo NVIM jo gyvybei, sveikatai ir turtui gresia realus pavojus.“⁷¹

Liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, tyrimo veiksmų ir bylos dokumentuose įvardijamas numeriu ir jokiuose bylos dokumentuose – protokoluose, nutarimuose, nutartyse ir kt. – nerašoma informacija, iš kurios būtų galima nustatyti liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, tapatybę. Lyginant su senajame BPK buvusia nuostata, jog liudytojas, kurio asmens tapatybę nustatantys duomenys išlaptinti tardymo veiksmų ir teismų posėdžių protokoluose, taip pat visuose kituose baudžiamosios bylos dokumentuose įvardijamas slaptavardžiu, numerio, o ne vardo, suteikimas tokiam liudytojui geriau apsaugo nuo nusikalstamo poveikio, kadangi pagal suteiktą slapyvardį suinteresuoti asmenys galėjo „iššifruoti“ liudytojo profesiją, lytį ir galų gale pačią asmenybę. Taigi dabartiniame BPK įtvirtintas liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, įvardijimas numeriu vertintinas kaip saugesnė priemonė. BPK 201 straipsnyje numatyta liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, duomenų informavimo ir išlaptinimo tvarka: „tikrieji asmens tapatybės duomenys surašomi specialiaame tyrimo veiksmo protokolo priede. Šis priedas laikomas voke. Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas voką užantspauduoja, pasirašo ir saugo atskirai nuo baudžiamosios bylos. Su voke esančiu specialiu tyrimo veiksmo protokolo

⁷¹ Baudžiamosios proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Prieiga per internetą: http://www.lai.lt/4_tpbuuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=32350 [žiūrėta 2009-03-27].

priedu gali susipažinti prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ar ikiteisminio tyrimo teisėjas. Susipažinę su dokumentu, šie asmenys voka vėl užantspauduoja ir pasirašo.⁷² Taip įforminti duomenys sudaro valstybės paslaptį ir už jos atskleidimą taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Ikiteisminio tyrimo metu liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo gali būti apklausiamas dviem būdais:

- 1) Sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias nustatyti apklausiamo asmens tapatybę.
- 2) Atsižvelgiant į konkrečias faktines aplinkybes, ikiteisminio tyrimo teisėjas gali pripažinti, kad apklausa turi būti atliekama gynėjui ir įtariamajam nedalyvaujant apklausos vietoje. Tokiu atveju ikiteisminio tyrimo teisėjas, apklausęs asmenį, su gautais parodymais supažindina gynėją ir įtariamąjį. Po to gynėjas ir įtariamasis turi teisę per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti klausimus nukentėjusiajam ar liudytojui. Atsakymai į gynėjo ir įtariamojo klausimus įrašomi į apklausos protokolą. Su juo po apklausos gynėjas turi teisę susipažinti.

Liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausa teismo nagrinėjimo metu taip pat turi ypatumų. Galima išskirti tris tokio liudytojo apklausos būdus.

- 1) Liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausiamas neviešame teismo posėdyje, sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę. Taigi baudžiamojo proceso dalyvių teisių užtikrinimui, konkrečiai – kaltinamojo, toks apklausos variantas idealiausias, kadangi kaltinamasis teismajame posėdyje turi galimybę tiesiogiai liudytojui užduoti klausimus ir kaltinamojo teisė į gynybą nepažeidžiama. Tačiau ne visada teismo posėdžių salėje yra techninės galimybės sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, todėl BPK numato kitokių būdų, kaip tinkamai apklausti liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas.
- 2) Jeigu teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausiamas ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant. Tam, kad nebūtų pažeistos kitų proceso dalyvių teisės, jiems suteikiama galimybė teismo posėdžio

⁷² *Cit.op.* 3.

pirmininkui raštu pateikti klausimus, kuriuos jie nori užduoti tam liudytojui. Tokiu būdu apklausto liudytojo parodymus teisiamojo posėdžio protokole užrašo teisiamojo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų ir juos balsu perskaito teisiamajame posėdyje. Jei nagrinėjimo teisme dalyviai po to dar turi papildomų ar pakartotinių klausimų, tvarka vėl tokia pati – jie raštu pateikiami teisiamojo posėdžio pirmininkui, liudytoją apklausia vienas iš teisėjų, papildomi parodymai įrašomi į teisiamojo posėdžio protokolą ir pagarsinami teisiamojo posėdžio dalyviams.

- 3) Tam tikrais atvejais liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, atvykimas į teismą gali kelti didelį pavojų jo, jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai ar laisvei. Tokiais atvejais liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, į teisiamąjį posėdį gali būti nekviečiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Atsižvelgiant į tai, kad liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausa ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu atliekama laikantis prieš tai minėtų BPK reikalavimų, tokiu būdu gautų parodymų panaudojimas ir vertinimas baudžiamajame procese kelia nemažai problemų. Pagrindinė iš jų – pusiausvyros tarp liudytojo, kuriam gresia pavojus, apsaugos ir įtariamojo ar kaltinamojo teisės į gynybą užtikrinimo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ konstatavo, kad „liudytojų ar nukentėjusiųjų įslaptinimas galimas tik kaip išimtinė priemonė, kai būtina užtikrinti jų saugumą ir kai įslaptintų liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausos teisminiame posėdyje tvarka bei jų parodymų tyrimas ir naudojimas neapriboja ir nepaneigia asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, konstitucinės teisės į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą.“⁷³ Šiuo klausimu ne kartą savo praktikoje yra pasisakęs ir Europos žmogaus teisių teismas. Būtina paminėti 1989 m. lapkričio 20 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje Kostovskis prieš Olandiją. „Trys ginkluoti kaukėti vyrai užpuolė vieną Baarno banką. Kiek vėliau į policiją atvyko du asmenys ir, pageidaudami likti anonimiais dėl represijų baimės, padarė pareiškimus, kaltindami ieškovą ir kitus ginkluotu plėšimu. Vėliau tardytojas, nedalyvaujant prokurorui, Slobodanui Kostovskiui ir gynybos advokatui, apklausė vieną iš liudytojų, kuris patvirtino

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423.

ankstesnę pareiškimą. Minėtas advokatas po to turėjo galimybę pateikti raštu, tardytojui tarpininkaujant, liudytojui klausimus, bet daugelis jų arba buvo nepateikti, arba į juos nebuvo atsakyta, nes norėta išsaugoti liudytojo anonimiškumą. Liudytojai – anonimai, kurių asmenybės prokuratūrai žinomos, teisminiame procese apklausiami nebuvo. Teismas grindė savo nuosprendį policijos pareigūnų, tardytojų, apklaususių liudytojus, protokolais ir priėmė šiuos protokolus kaip įrodymus ir laikė svarbiausiais bei patikimais. Europos žmogaus teisių teismo nuomone, įrodymai turi būti pateikti kaltinamajam viešame teismo posėdyje, siekiant rungtyniškų ginčų. Parodymai, paimti iš parengtinio tardymo stadijos, gali būti panaudoti kaip įrodymai, išsaugant gynybos teises; pagal bendrą taisyklę, šios teisės reikalauja, kad kaltinamajam vienoje ar kitoje proceso stadijoje būtų suteikta adekvati ir pakankama galimybė užginčyti liudijimus ir apklausti jų autorius. Teismo nuomone, Slobodanas Kostovskis neturėjo galimybės pasinaudoti tokia teise.⁷⁴ Analogiška Europos žmogaus teisių teismo nuomonė išreikšta ir byloje Lūdi prieš Šveicariją: baudžiamosios bylos įrodymai paprastai turi būti pateikti viešame posėdyje, dalyvaujant kaltinamiesiems, siekiant užtikrinti rungtynišką nagrinėjimą ir, nors šis principas turi išimčių, tos išimtys negali pažeisti gynybos teisių - kaltinamajam turi būti suteikta adekvati ir reali galimybė ginčyti ir apklausti kaltinimo liudytoją arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėliau.⁷⁵

Taigi viena iš reikšmingiausių liudytojų apsaugos priemonių yra anonimiškumo suteikimas liudytojui. Nors atrodo, jog teisės aktuose detalai reglamentuoti pagrindai, kuriems esant liudytojui gali būti suteikiamas anonimiškumas, bei anonimiškumo suteikimo procesas, tačiau praktikoje taikant šį institutą vis dėlto kyla nemažai problemų vertinant, ar yra pagrindas taikyti anonimiškumą ir ar asmuo atitinka visas sąlygas. Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad suformuoti tam tikrą praktiką, kada asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas, neįmanoma, todėl kiekvienu konkrečiu atveju reikia ypač atidžiai išanalizuoti turimą informaciją prieš nusprendžiant, ar asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas.

⁷⁴ BERGER, V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997, p. 320-322.

⁷⁵ GODA, G. Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė. *Teisė*, 2000, Nr. 36, p. 8.

IŠVADOS

- 1) Liudytojo sąvoka paprastai pateikiama rekomendacinio, neprivalomo pobūdžio tarptautiniuose ir Europos Sąjungos teisės aktuose ir tik tam, kad susitariančios valstybės geriau suprastų teisės akto taikymo sritį. Galima teigti, jog tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė palieka liudytojo apibrėžimo klausimą spręsti nacionalinei teisei. Apibendrinus pagrindinius šaltinius, pateikiančius liudytojo kaip baudžiamojo proceso dalyvio požymius, galima pateikti tokią liudytojo sąvoką – tai asmuo, kuris žino informaciją, reikšmingą nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, ir gali tą informaciją suteikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui.
- 2) Liudijimo imunitetas – tai normos, kuriose numatyta asmens teisė atsisakyti duoti parodymus arba draudimas apklausti tam tikrus, ypatingomis sąlygomis įgijusius reikšmingą informaciją, asmenis. Liudijimo imunitetai nustatyti tam, kad būtų apsaugoti tam tikri asmeniniai interesai, tačiau ne visiems asmenims toks imunitetas turėtų būti suteiktas. Manytina, kad BPK numatytų asmenų, kuriems taikomas liudijimo imunitetas, sąrašas galėtų būti papildytas – liudijimo imunitetas galėtų būti suteiktas asmenims, dirbantiems su informacija, esančia valstybės ar tarnybos paslaptimi.
- 3) Savęs nekaltinimo privilegija reiškia tai, jog baudžiamajame procese yra numatytos tam tikros išimtys asmenims, duodantiems parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką. Iki specialiojo liudytojo instituto atsiradimo tiek teorijoje, tiek praktikoje egzistavo nemažai problemų, iš kurių, žinoma, viena svarbiausių – kaip užtikrinti tinkamą baudžiamąjį procesą ir nepažeisti Konstitucijoje numatyto draudimo versti asmenį duoti parodymus prieš save. Po šio BPK pakeitimo asmuo gali duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, jeigu pats asmuo sutinka, taigi teorijoje egzistavusios problemos išsprendė, tačiau kalbėti apie praktiką dar per anksti.
- 4) Šeimos narių imunitetas Lietuvos baudžiamajame procese turėtų būti vertinamas kaip absoliutus, kadangi BPK nenumato jokių galimybių jo netaikyti. Šeimos narių imunitetas apsaugo asmeninio gyvenimo privatumą, šeimos santykius, taigi tai, kad teisės aktuose numatyta šeimos narių ir artimųjų giminaičių samprata, praktikoje aiškinama plečiamai, vertintina teigiamai.
- 5) Lietuvos teisinėje sistemoje imuniteto suteikimas asmeniui, dirbančiam su valstybės ar tarnybos paslaptimi, kelia daug problemų ir teisinis reglamentavimas nėra pakankamas,

nors tokių asmenų yra nemažai ir jų turima informacija dažnai būna labai svarbi tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Sistemiskai vertinant Lietuvos teisės aktus, manytina, kad BPK turėtų įtvirtinti liudijimo imunitetą asmenims, dirbantiems su informacija, esančia valstybės ar tarnybos paslaptimi.

- 6) Lietuvos baudžiamajame procese įtariamojo, kaltinamojo gynėjui, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovui, suteikiamas absoliutus liudijimo imunitetas apie informaciją, sužinotą atliekant gynėjo ar atstovo pareigas. Nors kai kuriose užsienio valstybėse (pavyzdžiui, Anglijoje, Vokietijoje) minėtiems asmenims suteikiamas santykinis imunitetas, atsižvelgiant į šių asmenų ir jų atstovaujamų asmenų santykių specifiką, teigiamai vertintina Lietuvoje egzistuojanti šių asmenų liudijimo imuniteto samprata.
- 7) Dvasininkams suteikti absoliutų liudijimo imunitetą dėl informacijos, kuri buvo sužinota išpažinties metu, baudžiamajame procese būtina ne tik siekiant apsaugoti dvasininkų interesus (pavyzdžiui, dėl atsakomybės už išpažinties paslapties atskleidimą), bet ir pačių tikinčiųjų interesus – labiau pasitikima bažnyčia, patvirtinama, kad valstybė garantuoja tikėjimo laisvę.
- 8) Viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai bei žurnalistai tam tikrais atvejais negali atsisakyti duoti parodymų apie savo informacijos šaltinį - teismas turi teisę įpareigoti šiuos asmenis atskleisti informacijos šaltinio paslaptį tokiais atvejais, kai, teismo nuomone, konstitucines vertybes, kurios būtų pažeistos informacijos neatskleidžiant, yra svarbesnės už informacijos šaltinio paslapties išsaugojimą. Nors aiškiai apibrėžtų kriterijų teisės aktai nepateikia, teismas konkrečiu atveju, atsižvelgdamas į nagrinėjamoje byloje nustatytas aplinkybes, turi išspręsti šį klausimą ir galbūt ateityje būtent teismų praktika suformuos tikslesnius kriterijus.
- 9) Nepilnamečiai asmenys nėra pakankamai socialiai ir psichologiškai subrendę, kad baudžiamajame procese būtų apklausiami tokia pat bendra tvarka kaip ir pilnamečiai asmenys, todėl BPK numatyti nepilnamečių apklausų ypatumai turi didelę reikšmę tiek baudžiamąjo proceso tikslų įgyvendinimui, tiek nepilnamečių interesų apsaugai kaip vienam iš baudžiamąjo proceso tikslų.
- 10) Atsižvelgiant į ypatingą Respublikos Prezidento padėtį valstybėje, baudžiamajame procese turi būti numatytos specialios tokio asmens apklausos taisyklės, tačiau kyla klausimas, ar būtinas toks reikalavimas, kaip Prezidento sutikimas būti apklaustam.

Tam, kad būtų apsaugota Prezidento asmenybė, pati apklausa vyksta Prezidento Rezidencijoje, į teismo posėdį Prezidentas nėra kviečiamas, tačiau jei Prezidentas žino svarbią informaciją, kuri patvirtintų nusikalstamos veikos padarymo faktą ar atskleistų nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, manytina, kad Prezidentas turėtų duoti parodymus kaip liudytojas.

- 11) Lietuvos teisės aktuose detaliam reglamentuoti pagrindai, kuriems esant liudytojui gali būti taikomas anonimiškumas, bei anonimiškumo suteikimo procesas, tačiau praktikoje taikant šį institutą vis dėlto kyla nemažai problemų vertinant, ar yra pagrindas taikyti anonimiškumą ir ar asmuo atitinka visas sąlygas. Galima teigti, jog suformuoti tam tikrą praktiką, kada asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas, neįmanoma, todėl kiekvienu konkrečiu atveju reikia ypač atidžiai išanalizuoti turimą informaciją prieš nusprendžiant, ar asmeniui gali būti taikomas anonimiškumas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su papildymais ir pakeitimais) // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
3. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
4. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų // Valstybės žinios, 2000, Nr. 67-2022.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1632.
8. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 105-3019.
9. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706.
10. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 5-89.
11. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
12. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 20-250.
13. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Dėl rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka // Valstybės žinios, 2008, Nr. 6-234.
14. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. lapkričio 19 d. įsakymo Nr. I-181 redakcija) rekomendacija „Dėl anonimiškumo nukentėjusiajam

ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo“. Prieiga per internetą:

<<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-03-29].

15. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro nurodymas Dėl Generalinio prokuroro 2002-10-16 Nr. 143 „Dėl prokurorų veiklos užtikrinant vaikų teisių apsaugą, nuo smurto nukentėjusių vaikų teisių ir teisėtų interesų gynimą“ dalinio pakeitimo. Prieiga per internetą:

<<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Generalinioprokuroro%C4%AFsakymainurodymai/Generalinioprokuroronurodymai/tabid/238/Default.aspx>> [žiūrėta 2009-02-25].

16. Criminal Justice Act 1991. Prieiga per internetą:

<http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1991/ukpga_19910053_en_5#pt3-pb1-11g52> [žiūrėta 2009-03-19].

17. United States Constitution, Amendment V. Prieiga per internetą:

<<http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.billofrights.html#amendments>> [žiūrėta 2009-03-25].

18. Police and Criminal evidence Act 1984. Prieiga per internetą:

<<http://www.swarb.co.uk/acts/1984PoliceandCriminalEvidenceAct.shtml>> [žiūrėta 2009-03-24].

Specialioji literatūra:

1. GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P., Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius. 2005.
2. GODA, Gintaras. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius, 1997.
3. PRADEL, J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
4. JURKA, R., MELNIČENKO, S., RANDAKEVIČIENĖ, I. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006.
5. UGLOW, Steve. Evidence: text and materials. London, 2006.
6. BERGER, V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997.
7. V. DEL CARMEN, Rolando. Criminal procedure, law and practise. California, Pacific Grove, 1991.
8. VAITKEVIČIŪTĖ, V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2001.

9. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1981.
10. JURKA, R. Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 51 (43), p. 99-107.
11. ŠAPALAITĖ, E.. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 3 (93), p. 83-91.
12. JURKA, R. Dvasininkų imunitetas baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3 (45), p. 54-69.
13. JURKA, Raimundas. Žurnalistų imuniteto samprata baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1 (57), p. 62-77.
14. JURKA, Raimundas. Liudytojų apsauga: teisinių apsaugos priemonių mechanizmo vertinimas. *Teisės problemos*, 2003, Nr. 2(40), p. 51-71.
15. GODA, G. Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė. *Teisė*, 2000, Nr. 36, p. 7-17.
16. Vaiko apklausa – perspektyvos Lietuvoje. Prieiga per internetą: <http://www.children.lt/renginiai/20070511_konf/Darius_Mickevicius.pdf> [žiūrėta 2009-02-26].
17. AŽUBALYTĖ, R., ANCELIS, P., BURDA, R., Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais, Vilnius, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/uploads/media/Teisines_rekomendacijos.doc> [žiūrėta 2009-02-26].
18. Prokurorai ir specialistai skiria didelį dėmesį nepilnamečių liudytojų apklausai. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10256842/?Prokurorai.ir.specialistai.skiria.dideli.demesi.nepilnameciu.liudytoju.apklausiai=2009-01-28_11-33> [žiūrėta 2009-03-25].

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir

317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 80-2423.

3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 6 d. nutartis Nr. 2K-142/2001, kat. S-2.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis Nr. 2K-257/2005, kat. 1.2.14.6; 1.1.2.1.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 26 d. nutartis Nr. 2K-567/2004, kat. S-2.1.2.1.3.1.; S-2.2.1.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis Nr. 2K-615/2004, kat. S – 2.1.2.1.20, 2.2.1.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. nutartis Nr. 2K-281/2006, kat. 1.1.2.1; 1.1.6.1; 1.2.17.1; 2.1.6.1; 2.1.12.2.3.1.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 10 d. nutartis Nr. 2K-599/2000. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis. Teismų praktika. 2001, Nr. 14.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 28 d. nutartis Nr. 2K-20/2003, kat. S-2.2.1; S-2.2.5).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 20 d. nutartis Nr. 2K-71/2007, kat. 2.1.2.9; 2.1.2.10; 2.1.2.11; 2.6.4.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo BBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 15 d. nutartis Nr. 2K-698 / 2002, kat. S- 2.2.1.;S- 2.2.3.
12. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. Prieiga per internetą:
http://www.lai.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=32350 [žiūrėta 2009-03-27].

SANTRAUKA

Siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus, t.y. greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamą veiką, tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, tinkamai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, vienas iš dažniausių ir svarbiausių veiksnių ikiteisminio tyrimo ir įrodymų nagrinėjimo teisme metu yra liudytojo apklausa. Baudžiamojo proceso teisės normos numato tam tikrų kategorijų asmenų liudijimo ypatumus. Šiuos liudijimo ypatumus galima vertinti dviem prasmėmis. Visų pirma, liudijimo ypatumas gali būti suprantamas kaip baudžiamojo proceso teisės normų, kuriose numatyta asmens teisė atsisakyti duoti parodymus arba draudimas apklausti tam tikrus, ypatingomis sąlygomis įgijusius reikšmingą informaciją, asmenis, visuma. Pabrėžtina, jog BPK numato baigtinį sąrašą asmenų, kuriems gali būti taikomas toks liudijimo imunitetas, tačiau tam, kad būtų užtikrinta svarbiausių valstybės, visuomenės ir asmens interesų apsauga, sąrašas galėtų būti papildytas dar viena asmenų grupe – subjektams, kurie dirba su valstybės ar tarnybos paslaptimi, taip pat turėtų būti suteiktas liudijimo imunitetas dėl tokios informacijos, kuri sudaro valstybės ar tarnybos paslaptį. Antra, baudžiamojo proceso teisės normos numato specialias liudytojo apklausos taisykles asmenims, kuriuos apklausiant kaip liudytojus gali būti padaroma žala arba kuriems dėl jų užimamos ypatingos padėties būtina apsauga. Specialias apklausos taisykles BPK numato Respublikos Prezidentui, nepilnamečiams bei asmenims, kuriems BPK nustatyta tvarka ir sąlygomis taikomas anonimiškumas. Pagrindinė problema, su kuria susiduriama praktikoje apklausiant kaip liudytojus šiuos asmenis, yra liudytojo interesų ir įtariamojo ar kaltinamojo teisės į gynybą suderinimas, nepažeidžiant nei vieno iš jų. Visi šie liudijimo ypatumai ir jų pagrindiniai aspektai ir aptariami šiame darbe.

Peculiarities of Testimony in Criminal Procedure

SUMMARY

In order to achieve the goals of penal process, i.e. to reveal criminal activity quickly and precisely, to apply properly penal law, to punish person who did criminal activity rightly, one of the most common and important actions during pretrial investigation and analyzing of proves in court is interrogation of witnesses. Legal norms of penal code provide peculiarities of witnessing of certain categories of witnesses. These peculiarities of witnessing can be evaluated in two aspects. First of all, peculiarity of witnessing can be understood as wholeness of penal code's legal norms where it is indicated the right of person to refuse testifying or prohibition to interrogate particular persons who acquired significant information under special circumstances. It must be noted that PPC gives final list of persons to whom can be applied immunity of witnessing, therefore, in order to secure social and personal interests, the list should be appended with one more group of persons – individuals who are working with state or office secrets should also receive immunity of witnessing regarding such information, which constitutes state or office secret. Secondly, legal norms of penal process provide special rules of witness interrogation for persons, interrogation of whom can make damage or because of their post they need protection. Special rules of interrogation in PPC provide that President of the Republic, under-age children and other persons indicated in PPC should be interrogated anonymously. The main problem, faced in practice, when interrogating these persons as witnesses is coordination of witness's interests and suspect's right to self-defence, not violating any of them. In this paper are discussed all these peculiarities of testimony and their main aspects.